

Yhteisötalous

hyvinvoinnin tukena

opintoaineisto

Juhani Laurinkari

Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry
Hämeentie 36
00530 Helsinki
www.ksl.fi

Opintoaineisto
2010 Helsinki

© Juhani Laurinkari & Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry

Sisällys

1. YHTEISÖTALouden KÄSITE JA TOIMIJAT	5
2. YHTEISÖTALouden TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS	11
3. KANSALAISLÄHTÖISYYS SYRJÄYTYMISKEHITYKSEN EHKÄISYKEINONA	15
4. YHTEISÖTALouden TOIMIJAT KANSALAISYHTEISKUNNASSA	19
4.1 Osuustoiminta keskeisenä osana yhteisötaloutta	19
4.2 Järjestöt ja yhdistykset kansalaisyhteiskunnassa	25
4.3 Keskinäiset yhtiöt ja säätiöt yhteisötalouden osana	29
4.4 Sosiaaliset yritykset talouden ja sosiaalisen linkkinä	31
5. YHTEISÖTALouden, ERITYISESTI OSUUSTOIMINNAN TUTKIMUKSEN YHTEISÖLLISET KYTKENNÄT	33
6. LOPUKSI	37
KIRJALLISUUS	41
KUVIOT	
Kuvio 1. Yhteisötaloudellisen organisaation tunnusmerkit	7
TAULUKOT	
Taulukko 1. Neljä yhteisötalouden organisaatioiden kategoriaa	8
Taulukko 2. Eritasoiset järjestelmät ja elämäalueet syrjäytymisen kannalta	16
Taulukko 3. Syrjäytymisen muodot ja prosessin osatekijät	17
Taulukko 4. Uusosuuskunnat 2010	20
Taulukko 5. Yhteisötalouden yritysten elinkaarimalli	38

I. YHTEISÖTALouden KÄSITE JA TOIMIJAT

Yhteisötalous on taloudellisten pyrkimysten ohella kansalaislähtöinen keino ehkäistä ja hoitaa keskeisiä sosiaalisia ongelmia, joita kova markkinakapitalismi tuottaa tai joita ei voida markkinalähtöisesti hoitaa. Yhteisötalous tarjoaa tässä mielessä välineitä oikeastaan miltei kaikkien niin sanottujen sosiaalisten ongelmien ja -riskien varalle.

Yhteisötalouden toimijat, kuten osuustoiminnalliset yritykset, ovat monissa maissa merkittäviä talouden toimijoita ja väestön työllistäjiä. Tällöin voidaan hyvinkin monitahoisesti keskustella siitä, mikä on tällaiselle yhteisötaloudelle erityisen ominaista: palvelujen tuottaminen sinänsä, yhteiskunnan palveleminen, jäsenten palveleminen vai esimerkiksi vaihtoehdon tai tietynlaisen demokraattisen ilmapiiirin tuottaminen palvelujen käyttötilanteisiin.

Argumentointi yhteisötalouden puolesta yhdistyy usein suoraan hyvinvointivaltiokritiikkiin. Tällöin yhteisötalous näyttäytyy paitsi ihmiskasvoisena ja sosiaalisena taloutena sekä kovan kapitalismin vastapainona, myös olemukseltaan demokraattisena, kansalaisen arjen pulmien hallintana. Se voidaan tällöin nähdä myös taloudellisesti tehokkaana tuotantopanosten ja tuotosten allokoitina. Mukana voi olla myös ripaus vastakkainasettelua maaseutu/kaupunki -kulttuuriakselilla. Toisaalta yhteisötalouden puolestapuhujat kieltävät tavallisesti liikkeensä poliittis-ideologisen sitoutumisen mihinkään tiettyyn katsantokantaan. Tapanä on korostaa yhteisötalouden poliittista puolueettomuutta.

Yhteisötaloudessa painotetaan kansalaislähtöistä, paikallista ja alueellista näkökulmaa. Tällöin etsitään keinoja siihen, miten kansalaiset omista lähtökohdistaan ja omin taloudellisin yhteenliittymien voivat tuottaa itselleen ja lähipiirilleen sosiaaliturvaa. Painotus on tällöinkin julkisen talouden ja sosiaalipolitiikan jättämiä aukkoja paikkaava ja niiden tilalle tuleva. Tämä osuu hyvin Euroopan sosiaalisessa mallissa luotuun markkinarakoon, jossa nimenomaan kansalaislähtöisellä (subsidiariteettia eli läheisyysperiaatetta noudattavalla) elämänpoliittisella linjalla on tällä hetkellä kysyntää sekä tutkimuksen että kehittämistoiminnan alueella.

Yhteisötalouden käsite ei ole kovinkaan selkiintynyt ja sen sisältö myös vaihtelee käyttäjän ja käyttöyhteyden mukaan. Näin yhteisötalouden käsitteeseen voidaan liittää hyvinkin erilaisia piirteitä. Myöskään aihepiiriä käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa termien käyttö ei ole vakiintunut.

Seuraavan tarkastelun perustana on yhteisötalous -käsitteen (alkujaan ranskaksi *economic sociale*, sittemmin englanniksi *social economy*) käyttö useilla aihealueen kannalta keskeisillä tieteenaloilla, kuten sosiaalityössä, sosiaalipedagogiikassa, sosiaalilainsäädännössä, sosiaalihallinnossa, sosiaalipolitiikassa, sosiologiassa sekä sosiaali- ja terveyshallinnossa. Edellä mainittujen tieteenalojen käsitys yhteisötalouden sisällöstä vaihtelee tieteenaloittain. (Laurinkari 2007.)

Suppeimmin määriteltynä yhteisötalous yhdistetään voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden tarjoamiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Tällöin jätetään huomiotta sosiaalivakuutuslaitokset, monet luonteeltaan taloudelliset itseapujärjestöt sekä useat muut voittoa tavoittelemattomat organisaatiot. Laajimman määritelmän mukaan yhteisötaloudella viitataan organisaatioihin, jotka eivät ensisijaisesti tavoittele voittoa tai ole osa julkista taloutta. Tämä määritelmä sisältää myös kirkot,

poliittiset puolueet sekä ammattiliitot ja työnantajajärjestöt.

Yhteisötaloutta voidaan kuvata institutionaalisesti tai funktionaalisesti sekä tietyn johtamistyyppin mukaan. Institutionaalinen kuvaus käsittää esimerkiksi sosiaalihuoltojärjestelmät, funktionaalinen kuvaus perustuu tehtävien ja ratkaisujen erityispiirteisiin ja johtamistyyppin mukainen kuvaus sisältää esimerkiksi taloudenseurannan ja rahoituksen. (Wendt 2002, 16.)

Wendt (2002) osoittaa yksiselitteisesti priorisoivansa organisaation tehtävät rakenteellisten samankaltaisuuksien edelle. Siten, mikäli organisaatiolla on sosiaalinen tehtävä, vaikka sen taloudelliset toiminnot olisivatkin yhtenevät sosiaalisia päämääriä tavoittelemattomien toimijoiden kanssa, se kuuluu yhteisötalouden piiriin. Yritysten sisäiset johtamisjärjestelmät Wendt määrittelee pelkiksi oheistoiminnoiksi; hänen mukaansa sosiaalisen toiminnan ominaispiirteet ovat hallitsevia. Wendtin määritelmän perusteella monet osuuskunnat, voittoa tavoittelemattomat yhdistykset, eivätkä myöskään hyväntekeväisyysäätiöt mahtuisi yhteisötalouden määritelmän piiriin. (Laurinkari 2007.)

Euroopan unioni lukee *osuuskunnat, keskinäiset yhteisöt, voittoa tavoittelemattomat yhteisöt ja järjestöt* sekä *säätiöt* yhteisötalouteen kuuluviksi. Ongelmallista on jo se, etteivät kaikki edellä mainitut organisaatiot välttämättä koe samalla tavoin. Myöskään esimerkiksi poliittisia puolueita ei lueta kuuluviksi edellä mainittuun joukkoon, vaikka niiden hallintomallit ja tehtävät ovatkin näihin verrattavissa.

Yhteisötalouden alaan, käsitteen empiiriseen sisältöön, luetaan Euroopan komissiossa jo edellä lueteltujen lisäksi viime vuosina meilläkin erityisesti työvoimapolitiittisessa keskustelussa näkyvästi esillä olleet sosiaaliset yritykset (sosiaalisista yrityksistä tarkemmin ks. Pättiniemi 2005; Poutanen 2007.)

Sosiaaliset yritykset muodostavat yhteisötalouden määrittelyssä siis erityisen ongelman: jos ne sijoitetaan yhteisötalouden alaan kuluviiksi, miten ne silloin pitäisi määritellä? Sosiaalisten yritysten lukeminen yhteisötalouteen ei ole ollut Suomessa itsestään selvää, kuten ei osuustoimintakaan kaikkialla Euroopassa. Sosiaalisen yrityksen määritelmästä riippuen myös eri tutkijoiden arviot sosiaalisten yritysten määrästä vaihtelevat huomattavasti (vrt. esimerkiksi Pättiniemi 2005 ja Immonen 2006). Osa ruotsalaistutkijoista lukee sosiaaliset yritykset yhteisötalouteen (Immonen 2006, 74). Sosiaalisten yritysten jättäminen yhteisötalouden ulkopuolelle viestii näkemyksestä, jonka mukaan pelkästään toiminnan sosiaaliset tavoitteet (esimerkiksi vajaakuntoisten työllistämisyrittäminen) eivät riitä taloudellisen toiminnan kanssa tekemään toiminnasta yhteisötaloudellista, vaan tällöin edellytetään lisäksi, että organisaatio suuntaa toimintansa jäsenkunnalleen. (Poutanen 2007.)

Immonen (2006, 212) pohtii kysymystä, voidaanko sosiaaliset yritykset sijoittaa yhteisötalouden alaan, mutta jää odottamaan lisäkokemuksia sosiaalisia yrityksiä koskevan lainsäädännön kehityksestä. Vastaavaa keskustelua käydään yhdistysten taloudellisen toiminnan luonteesta. Tässä on myös oppikiistan aineksia; Diakonia-ammattikorkeakoulun sosiaalitalouden tutkimuskeskuksen tutkijat haluaisivat yhtiöittää sosiaalisia tehtäviä toteuttavat yhdistykset sosiaalitalouden toimijoina, jolloin ne kuuluisivat ”kovaan” markkinatalouteen. Seuraavassa luen sosiaaliset yritykset osaksi yhteisötaloutta.

Monissa Euroopan maissa osuustoiminta on ollut suhteessaan yhteisötalouteen samassa epämääräisessä asemassa kuin meillä sosiaaliset yritykset. Meillä taas osuustoiminta on muodostunut yhteisötalouden kiistattomaksi ytimeksi.

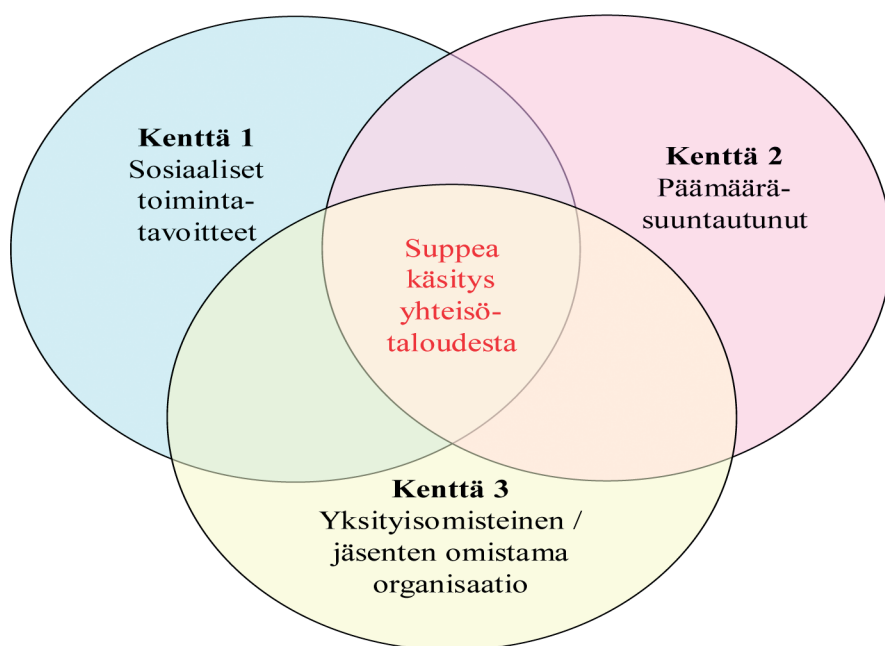
Seuraavassa pitäydytään EU:n yhteisötalouden määritelmään tiedostaen kuitenkin, että sen ulkopuolelle jää muita instituutioita, joilla saattaa olla yhteisötalouden piiriin kuuluvien yhteisöjen kanssa erilaisista tavoitteistaan huolimatta rakenteellista samankaltaisuutta. Edelleen on olemassa voittoa tavoittelevia tai valtiollisesti johdettuja organisaatioita, jotka toimivat osuuskuntien, keskinäisten yhtiöiden, voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen ja hyväntekeväisyssäätiöiden kanssa samoilla aloilla.

Tämän lähtökohdan perusteella voidaan määritellä (Laurinkari 2007) yhteisötaloudelle kolme olennaista luonteenpiirrettä:

1. Yhteisötalouden alaan luettavalla organisaatiolla on sekä taloudelliset että sosiaaliset tavoitteet. Tässä yhteydessä käsite sosiaalinen voidaan nähdä sekä laajassa että rajatussa mielessä. Yhtäältä sosiaalinen voi viitata yhteiskunnalliseen järjestelmään, toisaalta sen voidaan tulkita tarkoittavan inhimillistä ja kanssaihmiset huomioon ottavaa toimintaa.
2. Yhteisötaloudellinen organisaatio palvelee jotakin tiettyä tavoitetta. Pääomalla on vain palveleva, ja liikevoiton tekemisellä välineellinen tehtävä. Toiminta perustuu joko itsepu- tai avustustoimintaperiaatteelle.
3. Yhteisötaloudellisella organisaatiolla on yksityinen ylläpitäjä tai omistajajäsenkunta.

Tätä taustaa vasten katsoen voidaan olettaa, että määritelmän väljimmässä merkityksessä organisaatio on luettavissa yhteisötalouden piiriin, mikäli sitä kuvaa vähintäänkin yksi edellä kuvatuista piirteistä. Yhteisötalouden määritelmän tiukimman tulkinnan mukaan kaikkien kolmen piirteen on toteuduttava samanaikaisesti.

Kuvio 1. Yhteisötaloudellisen organisaation tunnusmerkit

Lähde: Laurinkari 2007, 53.

Seuraavassa yhteisötalouden organisaatioksi määritellään mikä tahansa organisaatio, jossa vähintään kaksi edellä olevan kuvion kehistä leikkaavat toisensa. Tämän luonnehdinnan mukaisesti voidaan määritellä ja eritellä monia aihealueeseen pääkäsitteen alle luettavissa olevia yhteisötalouden toimijoita. Esimerkkeinä mainittakoon kolmas sektori, ei-valtiolliset organisaatiot (non-governmental organisations, NGOs) ja voittoa tavoittelemattomat organisaatiot.

Yhteisiä piirteitä yhteisötalouden yksiköille ovat: 1) riippumattomuus valtiosta, 2) perustuminen yksilöihin, ei pääomaan (jäsen ja ääni-periaate) 3) toiminnalla on myös muita kuin taloudellisia tavoitteita. (Pättiniemi 2007, 95.)

On tärkeää huomata, että yhteisötalouden yritykset ovat yhteisöllisiä ja demokraattisia omistukseltaan ja päätöksentekorakenteeltaan, mutta eivät aina tai edes määritelmän mukaan aja sosiaalipoliittisia päämääriä. (Gautier 2009. 34–36). OECD:n selvityksessä 2007 kuvataan neljä yhteisötalouden organisaatioiden kategorialla organisaatioiden suhteesta markkinoihin (Taulukko 1).

Kategorioissa esitetyt esimerkit toiminnasta antavat kuvan yhteisötalouden toiminnan monipuolisuudesta kentästä yhdistystoiminnan ja liiketoiminnan välimaastossa. (Laville, Levesque ja Mendell 2007, 167.)

Taulukko 1. Neljä yhteisötalouden organisaatioiden kategorialla

<i>Organisaation suhde markkinoihin:</i>	A. Yhteisötalous, joka vastaa tärkeisiin yhteiskunnallisiin tarpeisiin	B. Yhteisötalous, joka käyttää hyväksi uusia avautuvia mahdollisuuksia
1. Pääasiallisesti yhteiskunnallisia tavoitteita tukeva yhteisötalous (social development)	Esim. • Palvelut syrjäytyneille • Koulupudokkaiden tukipalvelut, työpajat • Ilmaiset ruokapalvelut	Esim. • Lasten päivähoitopalvelut • Palvelut ikääntyneille ym. eristysryhmille • Ympäristönsuojeluyritys
2. Pääasiallisesti markkinoilla toimiva yhteisötalous (economic development)	Esim. • Koulutusyritykset • Kuntoutus- ja valmennuskeskukset • Paikalliset rahoitusyritykset	Esim. • Sosiaaliset yritykset • Työosuuskunnat • Lähiruokayritykset • Kierrätysalan yritykset

Lähde: Merenmies - Pättiniemi 2010

Hyvinvointipolitiikkaa voi talouden näkökulmasta toteuttaa painottaen joko markkinoiden, valtion ja kuntien merkitystä tai sitten kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden - esimerkiksi yhdistysten, osuuskuntien, järjestöjen ja kotitalouksien - roolia. Se, minkä varaan hyvinvointipolitiikkaa lopulta rakennetaan, määräytyy ideologis-poliittisesti.

Pohjoismaiselle hyvinvointipolitiikalle ominaista julkisen vallan vahvaa toiminnan rahoittajan ja koordinaattorin roolia on perusteltu muun muassa sosiaalisten ongelmien ja riskien yhteisvastuun kantamisella, julkisten panostusten yleishyödyllisyydellä (spill over), tulonjaon tasauksen tarpeellisuudella ja palvelujen tarjonnan vakaudella sekä alueellisen tasaamisen hyödyllisyydellä. Palvelutuotannon on arveltu olevan turvatumpaa julkisen vallan kuin markkinoiden määräysvallassa tai vaikkapa vapaan kansalaistoiminnan, yhdistysten ja järjestöjen ohjauksessa. (ks. Lehto ym. 2001.)

Erityisesti talouselämän piiristä lähtöisin olevat näkemykset ovat ohjanneet hyvinvointipalvelujen, kuten koulutuksen, sosiaali- ja terveystalouden sekä vanhusten huollon palveluiden tuottamista ja järjestämistä. Tällä alueella keskeinen ideologinen suuntaus on ollut yritysmaailmasta peräisin oleva *New Public Management* -ideologia, johon on kuulunut julkisen sektorin toiminnan muuttaminen markkinoiden kaltaiseksi. Ideologian mukaan markkinat toimivat sosiaalisena järjestelmänä, joka tehokkaimmin ja tarkoituksenmukaisimmin jakaa yhteiskunnan voimavarat kohteisiinsa. Ajattelu- ja toimintapajojen muutos ilmenee esi-merkiksi hyvinvointipalvelujen rahoituksessa, toiminnan organisoimisessa ja tuotettujen palvelujen jakamisessa ja hankkimisessa. Tämä voi käytännössä johdattaa yhteisötalouden toimijoiden kuten osuuskuntien, yhdistysten, järjestöjen ja säätiöiden sekä keskinäisten yhtiöiden merkityksen kasvuun (ks. esim. Laurinkari 2010).

Valtio ei ole kuitenkaan luopunut vahvasta hyvinvointipoliittisesta roolistaan. Se säätelee edelleen sitä, mitä ja millaisia hyvinvointipalveluja tuotetaan ja kenelle. Kilpailua ja asiakkaiksi miellettyjen kansalaisten valinnanvapautta on lisätty uusilla, myös yhteisötalouden toimijoiden synnyttämien palvelujen tuottamisen ja hankkimisen malleilla. (ks. esim. Laurinkari 1997.) Markkinoiden merkityksen kasvua hyvinvointipolitiikassa ilmentävät, yritysmaailmasta peräisin olevat käsitteet, kuten kilpailukyky, osaaminen, teknologia, kannustaminen ja ulkoistaminen. (Riihinen 2007; Laurinkari 2010.)

Onko löydettävissä sosiaalisia innovaatioita, jotka lisäävät ihmisten sosiaalisia mahdollisuuksia ja myönteisiä siirtymiä sekä kasvattavat yhteiskunnallista aktiivisuutta? Yhteisötalouden sektori tuottaa yleistä hyötyä tuottavia palveluja tai palveluja ja tuotteita, joiden tuotolla voidaan rahoittaa yleistä hyötyä tavoittelevia organisaatioita. Yhteisötalouden sektorin organisaatioita on perustettu tuottamaan palveluita ihmisten ja yhteiskunnan hyvinvoinnin edistämiseksi liiketaloudellisin keinoin. Yhteisötalouden organisaatiot pyrkivät vastaamaan osattomuuden, syrjäytymisen ja taantuvien alueiden tuomiin haasteisiin.

Suomessa kansalaislähtöisen sosiaalipolitiikan vahvistuminen liitetään yleensä vain järjestöjen sosiaalipoliittisen roolin vahvistumiseen. Valtion roolin heiketessä harkitusti, muiden yhteisötalouden toimijoiden kuten osuuskuntien, säätiöiden, keskinäisten yhtiöiden, järjestöjen ja yhdistysten rooli kasvaa. Kansainvälisesti arvioiden olemme tällä sektorilla vielä toistaiseksi heikkoja. Tämä johtuu osittain korporatismistamme, valtion ja markkinoiden yhdistetystä ylivoimasta. Kansalaisten omatoimisuutta ei ehkä ole myöskään riittävästi tuettu, vaikka se edustaa Suomen työllisyydestä kahdeksaa prosenttia (Pättiniemi 2007).

2. YHTEISÖTALouden TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS

Suomessa yhteisötalous on ollut perinteisesti sidoksissa sosiaalipolitiikkaan. Esimerkiksi osuustoiminnan katson tavoittelevan pitkälti samoja päämääriä kuin sosiaalipolitiikan – jäsenten hyvinvoinnin ylläpitoa ja edistämistä. Siksi yhteisötaloutta opetetaan ja tutkitaan myös osana sosiaalipolitiikkaa.

Hyvinvoinnista käytävää keskustelua leimaa nykyisin vaikeus ja haluttomuus etsiä yleisiä hyvän elämän malleja. Niitä ei näyttäisi enää syntyvän yksilöllisten, ryhmien eikä valtion määrittelyjen kautta. Hyvinvoinnin tavoittelua leimaakin paikallisuuteen ja yksilöiden ideaaleihin uskomisen sekä lähiyhteisöjen kansalaistoiminnan korostaminen tai yleisen hyvinvoinnin tavoitteesta kokonaan luopuminen ja siirtyminen kurjuuden torjuntaan, pienen hyvinvoinnin tavoitteluun, hyvinvoinnin vastakohtien ehkäisyyn. Paikallinen vastuu korostuu ja valtion rooli muuttuu.

Nykyisin julkaistavassa hyvinvointia käsittelevässä tutkijakirjallisuudessa, etenkin niin sanotuissa aikalaismiinoissa, toistuvat näkemykset, joiden mukaan jälleen on meneillä yhteiskunnallinen murros. Sille on luonteenomaista, että yksilöllisen ja kollektiivisen asema suhteessa hyvinvoinnin tuottamiseen määritellään taas kerran uudelleen. Valtion universalismin korvaajaksi on nousemassa kansalaisyhteiskunnan paikallistason yhteisöt omine hyvinvointia koskevine näkökulmineen.

Yksilöllisen ja kollektiivisen suhde voidaan hyvinvoinnin osalta pukea esimerkiksi kysymykseksi: onko hyvinvoinnin tuottaminen ja ylläpitäminen ennen muuta yksilön oma vai yhteiskunnan, kunnan, kansalaisjärjestöjen, lähiyhteisöjen tai perheen asia vai niiden kaikkien yhteinen asia? Hyvinvointi määritellään yhä selvemmin subjektiiviseksi, henkilökohtaiseksi asiaksi ja suhteeksi maailmaan ja sen vaihteleviin tiloihin. Valtion asteittainen heikentyminen hyvinvoinnin luojana ja toteuttajana korostaa kysymyksen ajankohtaisuutta.

Vielä 1980-luvulla Suomessa korostettiin hyvinvoinnin tutkimuksessakin käsitteen objektiivisia, yhteiskunnan olosuhteisiin liittyviä puolia ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ideaalia. Pyrkimys määritellä hyvinvointi objektiivisesti onkin nyt korvautumassa ajatuksella hyvinvoinnin syvästi henkilökohtaisesta olemuksesta.

Enää ei juuri pyritä asettamaan koko väestöä koskevia ”täydellisen” hyvinvoinnin tavoitteita vaan puhutaan pienestä hyvinvoinnista ja yksilöllisen elämänhallinnan edistämisestä sekä sosiaalisten ongelmien ehkäisystä. Rajanveto suuren ja pienen hyvinvoinnin välillä ei kuitenkaan ole erityisen selvä. Valtiollista, universaalisia etuihin ja laajoihin väestökategorioihin kytkettyjä tulonsiirtoja sekä erilaisia kollektiivisia palvelumuotoja karsitaan, tehdään harkinnanvaraiseksi, yksityistetään ja kansalaisyhteiskuntaa koskevaa keskustelua käydään yhteydessä hyvinvoinnin tuottamisen subjektiiviseen käänteeseen.

Yhteisötalous erilaisine toimijoinaan tulkitaan hyvinvoinnin lähteeksi ja valtion korvaajaksi. Yhteiskuntapolitiikan eri lohkoilla korostetaan yksilöiden, perheiden ja kansalaisyhteiskunnan roolia hyvinvoinnin ylläpitämisessä. Vastuuta hyvästä elämästä siirretään tarkoituksella pitkän valtiovoimisen kauden jälkeen takaisin yksilöille, heidän lähipiireilleen sekä paikallistasolle, kuntiin ja niin sanotulle kolmannelle sektorille.

Tutkijat allekirjoittivat aikanaan Pekka Kuusen esittämän näkemyksen, jonka mukaan sosiaalipoliitikkojen tulee olla paitsi yhteiskunnan tilan kirjaajia, myös sen suunnannäyttäjiä. Tutkijatkin ovat sitä mieltä, että tällä hetkellä Suomessa eletään hyvinvointipolitiikan murrosvaiheessa. He vaativat pohjoismaiseen hyvinvointitutkimukseen uutta suuntaa, jossa subjektiivinen ja paikallinen käänne otetaan paremmin huomioon. On vaikeaa varmasti sanoa, onko nyt meneillään laajempi hyvinvointivaltion uudelleen määrittely vai valtion taloudessa 1990-luvulla ilmenneeseen kassakriisiin ja yhä (2010) jatkuvaan ylivelkaantumiseen liittyvä käytännöllinen säästökampanja. Kehitys saattaa enteillä hyvinvointivaltion asteittaista, ainakin osittaista, alasajoa.

Yleisen kollektiivisen hyvinvoinnin tavoittelun sijasta nykyisin vallalla oleva hyvinvointikeskustelu on liberalististen ja kommunitarististen näkemysten vastakkainasettelun leimaama. Liberalistinen ideologia ja käytännön toimintamallit ovat hallitsevia ainakin käytännön sosiaalipoliitikassa. Ideologisella tasolla valtion ja kuntien hallinnossa ja tutkijoiden keskuudessa myös kommunitaristien propagoimalla uusyhteisöllisyydellä on ollut kaikupohjaa.

Liberalistisessa hyvinvointikäsitelyssä korostetaan subjektin (rationaalisen toimijan) määrittelemiä hyvinvointitarpeita (haluja), arvoja sekä jokaisen kansalaisen oikeutta toteuttaa vapaasti pyrkimystään, ellei niistä ole suoranaista haittaa muille ihmisille. Kommunitaristit puolestaan painottavat erilaisia lähiyhteisöjä hyvinvoinnin lähteinä ja päämäärien toteuttamisen areenoina.

Kommunitaristeilta kysytään usein: mitä perusteita on olettaa paikallisyhteisön kykenevän ratkomaan valtiota tai yksilöä ja lähipiiriä paremmin yksilöiden ja perheiden hyvinvoinnin ongelmia? Mitkä tekijät vetäisivät ihmisiä toimimaan aktiivisesti esimerkiksi asukas-yhteisöissä, lähipiiriin ja vaikkapa työyhteisöjen tai kansainvälisten, suorien ja virtuaaliyhteyksien sijasta? Miten hyvinvoinnin ydinarvot yleensä voivat olla löydettävissä parhaiten paikallisyhteisöjen toiminnassa? Tai miten voidaan torjua paikallisyhteisöihin usein liittyviä konformismia ja sisäänlämpiävyyttä. Onko varmaa, että paikallisyhteisöillä, joiden toiminta Suomessa on hyvin valtiosidonnaista, on riittävästi aineellisia ja henkisiä voimavaroja laajaan yhteiskunnan uudistamiseen? Paikallisyhteisöjen vahvistuminen 2010-luvulla näyttää kyllä ilmeiseltä.

Ei ole tarjolla yleispätevää teoreettista näkökulmaa, jonka puitteissa hyvinvointia ja yhteiskunnan kehittämistä koskevat ristiriidat voitaisiin ratkaista. Muutoksen luonne ja pysyvyys ovat kuitenkin epäselviä myös yhteiskuntapoliittisesti; EU:n ja kansallisvaltion ja esimerkiksi korporaatoiden, kuten suuryritysten, ammattiliittojen ja puolueiden kokonaisvaltaiset, hengeltään universalistiset yhteiskunnan ohjauspyrkimykset toteutuvat edelleen vahvoina esimerkiksi työelämässä.

Hyvän yhteiskunnan ja hyvän elämän tuottaminen vaatii osallistumisjärjestelmien kehittämistä ja tukemista paikallisesti. Kun yhteisistä tavoitteista sovitaan ja yhteiskunnan tai yhteisön tilanne tunnetaan, voidaan hyvän elämän ehtoja pohtia paikallisella tasolla yhteisesti (kunnat, asuinalueet, työpaikat) ja vaihtoehtoja etsien. Tässä yhteisötaloudella on kasvava rooli.

Euroopassa eletään sosiaalipoliittisesti oloissa, joissa valtioiden tasolla on voimassa samanaikaisesti erilaisista teoreettisista lähtökohdista ja taustaoletuksista kumpuavia sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisia järjestelmiä. Niinikään samankaltaisista kulttuurisista lähtökohdista muodostuvissa yhteiskunnissa esiintyy voimakasta kulttuurista eriytymistä yhteiskuntaryhmien, ja mahdollisesti myös suurten organisaatioiden, sisällä. Kansainvälisistä tutkimustuloksista ja kokemuksista voidaan hyötyä, jos niiden yhteisöllisistä kytkennöistä ollaan tietoisia.

Oikeudenmukaisuuden näkökulma liittyy hyvinvointiin kysyttäessä, miten solidariteetti kansalais-

ten kesken muodostuu ja minkä varassa se lepää. Eurooppalaisille hyvinvointivaltioille on ollut ominaista, niiden eroista huolimatta, että solidariteetti on kollektiivinen. Meillä vastuuta on kannettu institutionaalisesti esi-merkiksi verotuksen ja veroluonteisten pakollisten panostusten kautta, ei vapaaehtoisuuteen ja markkinakysyntään tukeutuen.

Heikoista on pidettävä huolta, koska kuka tahansa voi päätyä heikoksi. Vaikka riskit kasaantuvatkin esimerkiksi vähän koulutetuille ja yksinhuoltajille, kaikki voivat joutua marginaaliin. Tämän vuoksi on perusteltua luoda kollektiivisia sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmiä. Ne ovat pidemmän päälle myös taloudellisesti edullisempia kuin yksityinen omaehtoinen riskienhallinta. Keskeisten sosiaalisten riskien ennakoinnattomuus puoltaa kollektiivisia järjestelyjä ja vahvaa julkista väliintuloa. Tämä ei kuitenkaan vähennä yhteisötalouden toimijoiden merkitystä hyvinvoinnin luojina ja ylläpitäjinä.

Hyvin toimivat markkinat yhteiskunnassa edellyttävät investointeja hyvinvointiin. Kyse on markkinoita tukevasta toiminnasta, ei niitä kuormittavasta instituutiosta.

3. KANSALAISLÄHTÖISYYS SYRJÄYTYMISKEHITYKSEN EHKÄISYKEINONA

Raija Julkunen (esim. 2001) on toistuvasti pitänyt esillä teemaa suuresta suunnanmuutoksesta, joka hänen mukaansa käynnistyi 1990-luvulla ja jatkuu edelleen. Tuolloin valittiin hänen mukaansa poliittinen linja, jossa julkista hyvinvointipalvelua ajetaan systemaattisesti alas ja kavennetaan sen merkitystä kansantaloudessa sekä sosiaalisen turvallisuuden ja sen edellytysten tuottajana että merkittävänä, etenkin naisten, työllistäjänä ja korkean työllisyysasteen ylläpitäjänä. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka sen keskeisenä osana nähdään tässä ajattelussa koko yhteiskuntaa ja sen kulttuurisia syvärakenteitakin muotoilevana tekijänä. Muutos on paitsi taloudellisten pakkojen sanelema, myös ideologis-poliittinen tietoinen valinta.

Kansalaistoiminta on tärkeä linkki valtion ja kansalaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikeus on hyvin toimivan yhteiskunnan edellytys. Esimerkiksi kansalaisjärjestöt artikuloivat väestöryhmien erilaistuvia tarpeita ja välittävät kansalaisten ja kotitalouksien odotuksia ja intressejä valtiovaltaan ja muuhun julkiseen sektoriin päin.

Kansalaislähtöisyys on keskeinen syrjäytymiskehityksen ehkäisykeino. Alkujaan syrjäytymiskeskustelu on kuitenkin yksipuolisesti liittynyt palkkatyöstä syrjäytymiseen ja toimeentuloongelmiin, mutta on sittemmin laajentunut siitä käsittämään useita muita elämänalueita - erityisen keskeiseksi ovat muodostuneet sosiaaliset suhteet ja erityisesti *koti* ja *perhe*. Erityisesti on kysymys siitä, miten luoda mahdollisuudet mielekkääseen elämään ja ehkäistä syrjäytyminen tilanteessa, jossa kiinnittyminen perinteiseen työyhteiskuntaan on vaikeaa. Kysymys on laadun ja sisällön saamisesta elämään arvona sinänsä.

Makrotason ongelmat ovat syrjäytymisen kannalta olennaisia. Syrjäytymisen makrotasolla esiintyviin ilmiöihin kuuluvat: talouden rakenteesta johtuva rakenteellinen työttömyys, politiikasta johtuva kansalais- ja poliittisten oikeuksien sekä taloudellisesti-sosiaalis-sivistyksellisten oikeuksien heikkous (mm. sosiaaliturvan puute), yhteisöjen ja järjestöjen heikosta toiminnasta johtuva irrallisuus/integroimattomuus sekä kulttuurista johtuva arvojen kovuus.

Makrorakenteen tilanne luo edellytykset ihmisen osallisuudelle talouselämässä työhön, politiikassa edunvalvontaan ja yhteisistä asioista päättämiseen (lainsäädäntö), yhteisöissä ja järjestöissä osallistumiseen sekä kulttuurissa harrastuksiin ja koulutukseen.

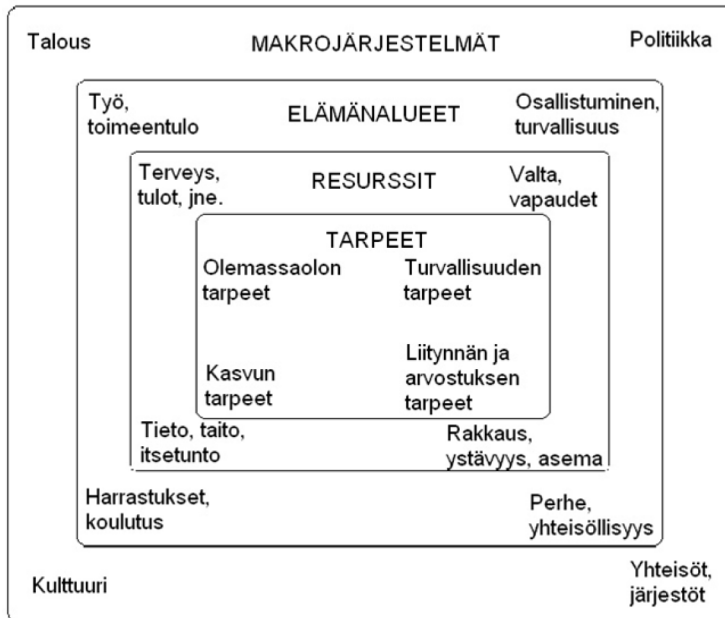
Osallisuus kuviossa 2 mainittuihin järjestelmiin luo mahdollisuudet resurssien saamiselle tarpeiden tyydytystä varten (kuvio 2).

Tiedollisten ja taidollisten valmiuksien merkitys korostuu nykyaikaisessa tietoyhteiskunnassa, jossa mentaalinen suoriutuskyky korostuu. Yksilöä on mahdollista tukea oman elämänsä sisäisessä ja ulkoisessa hallinnassa ja terveen itsetunnon rakentamisessa. Harjaantumisen yhteydessä saavutetut onnistumisen ja hyväksytyksi kokemisen tunteet ovat keskeisiä kasvutekijöitä

Tiedollisten ja taidollisten valmiuksien merkitys korostuu nykyaikaisessa tietoyhteiskunnassa, jossa mentaalinen suoriutuskyky korostuu. Yksilöä on mahdollista tukea oman elämänsä sisäisessä ja

ulkoisessa hallinnassa ja terveen itsetunnon rakentamisessa. Harjaantumisen yhteydessä saavutetut onnistumisen ja hyväksytyksi kokemisen tunteet ovat keskeisiä kasvutekijöitä.

Taulukko 2. Eritasoiset järjestelmät ja elämäalueet syrjäytymisen kannalta tarkasteltuna

Lähde: Laurinkari ym. 1999, 5; 2004, 15.

Ongelmana ovat usein myös sosiaalisten verkkojen ohuus ja koettu yksinäisyys. Syrjäytyminen merkitsee myös tarpeiden tyydyttämisen vajetta ja resurssien puutteen kasautumista eri elämäalueilla. Tällöin syrjäytymiskäsite saa hyvinvoinnin vastakäsitteen merkityksen.

Syrjäytymisen keskeisiä alueita ovat hyvinvoinnin näkökulmasta erityisesti *terveys, ihmissuhteet, koulutus, työelämä, taloudellinen toimeentulo ja kulutus, asuminen ja ympäristö, yhteiskunnan hyvinvointipalvelut sekä osallistuminen ja harrastukset*, mukaan lukien *järjestöt*. Hyvinvoinnin näkökulmasta korostuu syrjäytymistutkimuksen eräs peruslinja: syrjäytymisen tulkinta hyvinvointivajeiden kasautumisena. Vapaaehtoistoiminta on keskeinen itseapuun perustuva keino yksilöiden elämänhallinnan apuna ja tukena.

Esimerkiksi järjestöt tarjoavat yksilölle, kouluyhteisöjen tavoin, mahdollisuuden paitsi kokea yhteenkuuluvuutta toisten kanssa ja toteuttaa itseään, myös hankkia tai vahvistaa kansalaisena tarvittavia, sosiaaliseen elämään liittyviä tietoja ja taitoja. Näissä yhteyksissä muodostuu usein niitä epävirallisia sosiaalisia verkostoja, jotka ovat erityisen merkittäviä heidän integroitumisessa yhteiskuntaan. *Verkostot luovat sosiaalista pääomaa. Sen hankkimiseen pitää vain järjestää riittävästi mahdollisuuksia.*

Osallistumisen kannalta sosiaalinen syrjäytyminen tarkoittaa vaikutusmahdollisuuksien puutetta. Keskeinen kysymys on se, miten yksilön osallistumista on mahdollista tukea ja edistää siten, että hän kokee voivansa vaikuttaa toimintoihin.

Taulukko 3. Syrjäytymisen muodot ja prosessin osatekijät

HYVINVOINTIA JA INTEGRAATIOTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT		SYRJÄYTYMISTÄ EDISTÄVÄT TAI ILMENTÄVÄT TEKIJÄT	
VÄESTÖLLISET TEKIJÄT JA KOTITALOUDEN RAKENNE			
• 0 ikä, sukupuoli ja siviilisääty • 1 huoltajuus ja huollettavat • 2 kansalaisuus ja uskonto			
TERVEYS			
• Työ- ja toimintakyky • Hoito ja kuntoutus		• Sairaus, vammaisuus ja työkyvyttömyys • Hoidosta syrjäytyminen	
ELÄMÄNKAARI JA -KULKU			
• Myönteiset elämäntapahtumat elämän eri vaiheissa		• Kielteiset elämäntapahtumat elämän eri vaiheissa	
KOULUTUS JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA			
• Hyvä perus- ja ammattikoulutus • Hyvä ammatti ja arvoasema		• Heikko koulutustaso • Ei ammattia tai heikko ammatti ja arvoasema	
SOSIAALISET SUHTEET			
• Koti ja perhe • Ystävyys- ja naapuriverkosto • Sosiaalinen tukiverkko		• Kodittomuus, irrallisuus • Yksinäisyys • Laitoshiitoon joutuminen	
ASUMINEN JA ALUEELLISUUS			
• Keskusalueet • Laadukas asuminen		• Syrjäinen asuminen tai ”slummi” • Asunon pienuus ja heikko laatu • Asunnottomuus	
TALOUS JA TYÖELÄMÄ SEKÄ SOSIAALITURVA			
• Työpaikka • Riittävät tulot • Riittävä sosiaaliturva		• Työttömyys tai vajaatyöllisyys • Vajeet tuloissa, ylivelkaantuneisuus • Heikko sosiaaliturva	
POLITIikka (VALTAELÄMÄ)			
• Osallistuminen • Edunvalvonta (järjestöt)		• Osallistumattomuus • Ei edunvalvontaa, ei järjestöä	

Lähde: Laurinkari ym. 1999, 4; Laurinkari ym. 2004, 12.

Osallistumisesta ja edunvalvonnasta syrjäytymistä voidaan arvioida myös perus-oikeuskysymyksenä, siten kuin siitä on määrätty perustuslaissa. *Osallistuminen tasa-arvoistaa ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon.*

Yksilön mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon on elämänhallinnan keskeisin sisältö. Tähän liittyy myös keskeinen kysymys yksilön itsemääräämisoikeudesta ja sen rajoista.

Syrjäytymisen vähentäminen ja ehkäiseminen

Yhteiskunnan taholta syrjäytymistä tulee ehkäistä lainsäädännöllä, valtakunnallisilla sosiaali- ja ope-
tustoimen kehittämissuunnitelmilla ja sosiaalipolitiikan toimenpiteillä sekä näkemällä hyvinvointi
sosiaalisena investointina. Usein tarvitaan myös yleisiä yhteiskuntapoliittisia (työllisyys-, asunto- ja
koulutuspoliittisia) toimenpiteitä sekä myös yksilöllisemmin mitoitettua psykososiaalista ja aineel-
lista tukea sekä yksilöllisesti suunniteltuja palvelukokonaisuuksia yksilöllisten suunnitelmien perus-
taksi.

Niiden elinolosuhteet ja avuntarve, jotka apua eniten tarvitsisivat, ovat arvojen koventuessa ja ta-
loudellisen uusliberalismin otteen kiristyessä jäämässä suhteellisesti yhä enemmän taka-alalle. Täs-
sä on yhteisötalouden toimijoille mahdollisuus ja haaste. Sosiaalipolitiikan toteutuksen riippuessa
pitkälti kunnasta ja sen päättäjien arvostuksista ovat sosiaalipolitiikan arvot joutuneet koetukselle.
Vastuu on kuitenkin aina viime kädessä pitkälti päättäjien valitsijoilla, kuntalaisilla. Päättäjät ovat
usein keskeisiä alueellisia yhteisötalouden toimijoita.

Hiipivien prosessien johdosta hyvinvointivaltioiden vastustuskyky karsivia ja markkinaehtoisia re-
formeja kohtaan heikkenee, taloudellisen eriarvoisuuden sekä köyhyyden sieto kasvaa ja poliittiset
päättäjät ovat aikaisempaa kykenemättömämpiä ja haluttomampia vastustamaan eriarvoisuuden
kasvua.

Kolmannella sektorilla on monia mahdollisuuksia syrjäytymisen vähentämiseen ja ehkäisemiseen,
jos vain on halua ja tahtoa ja kykyä keskinäiseen yhteistyöhön - jossa on tunnetusti parantamisen
varaa. Useimmat keinot liittyvät suoraan tai epäsuoraan perheiden tukemiseen. Perhe on se yksikkö,
josta yksilö ammentaa voimansa ja jossa hänen hyvinvointinsa mitataan. Jos perhe ei voi hyvin, ei
nuorikaan voi hyvin. Tukemalla perhettä, sen jaksamista ja hyvinvointia, torjutaan samalla syrjäyty-
mistä ja sitä edistäviä tekijöitä eri elämän alueilla.

Tietoyhteiskunta, jollaiseksi hyvinvointivaltiota usein kuvataan, edellyttää työntekijöiltä aiempaa
enemmän kognitiivisia kykyjä ja sosiaalisia taitoja, joiden kehittämisessä lapsuuden ja nuoruuden
elämänolosuhteet ovat keskeisessä ase-massa. Ilman väliintuloa, käynnistyy pitkälle elämänkaareen
ulottuvia syrjäytymisuria.

Järjestöjen mukaantulo sosiaalialan areenalle tapahtuu usein vaihteittain, kuten myös sosiaalisten
ongelmien synty ja käsittely. Ensin ongelma nostetaan esiin järjestön perustamisen kautta, sitten
ongelma legitimoidaan, kolmannessa vaiheessa kehkeytyvät ne yhteisöllisen toiminnan muodot,
jotka sitten johtavat palvelutoiminnan syntyyn ja vakiintumiseen sekä yhteistyöverkostojen synty-
miseen. Tässä prosessissa yhteiskunnan rakenne muuttuu ja syntyy uutta kansalaislähtöistä asian-
tuntijuutta.

4. YHTEISÖTALOUDEN TOIMIJAT KANSALAI SYHTEISKUNNASSA

4.1 Osuustoiminta keskeisenä osana yhteisö taloutta

Osuustoiminnan käsite

Esiosuustoiminnaksi voidaan nimittää sellaisia taloudellisen ja sosiaalisen toiminnan muotoja, jotka edelsivät varsinaista osuustoimintaa, mutta jotka jo noudattivat nykyisen osuustoiminnan perusajatuksia. Esiosuuskunnat olivat elinkeino- ja talousyhdykskuntia, joiden jäseniä yhdisti sääty, naapuruus, sukulaisuus tai talkootoimintaa esimerkiksi yhteisjuustolan tai nuottakunnan puitteissa. Esiosuuskuntatoimintaa esiintyy edelleen taloudellisesti vähemmän kehittyneissä maissa. (Laurinkari 2004, 13.)

Osuustoiminta on osuuskunnan muotoon järjestettyä taloudellista ja sosiaalista yhteistoimintaa jäsenten tarpeiden tyydyttämiseksi, tai kuten Kansainvälinen osuustoimintaliike ICA sen määrittelee: *osuuskunta on itsenäinen henkilöyhteisö, johon jäsenet liittyvät vapaaehtoisesti toteuttaakseen yhteisesti omistamansa ja demokraattisesti hallitsemansa yrityksen avulla taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeitaan ja tavoitteitaan.*

Osuustoimintakäsitettä voidaan käyttää sekä laajasti kuvaamaan yhteistoimintaa yleensä että suppeasti kuvaamaan osuustoiminnan tietyt ulkoiset muodot täyttävää taloudellista yhteistoimintaa.

Osuustoiminnalla on kansainvälisesti pitkät, aina 1840-luvulta ulottuvat perinteet – niin sanotusta esiosuuskuntatoiminnasta puhumattakaan. Osuustoiminnan avulla on rakennettu paikallistaloutta ja helpotettu niin maaseudun kuin kaupunkien vähävaraisten asukkaiden elinoloja. Suomeen osuustoimintaaate kulkeutui 1800-luvun lopulla, sortovuosien alussa. Aatteen isänä Suomessa pidetään taloustieteilijä, professori Hannes Gebhardia (1864-1933). (Asunta 2004.)

Nykymuotoinen osuustoiminta syntyi reaktiona markkinamekanismin epäkohtiin teollisen vallankumouksen murrosvaiheessa. Teollisen toiminnan tulokset haluttiin osuustoiminnan avulla jakaa mahdollisimman oikeudenmukaisesti eri tuotantotekijöiden, työn, organisaation ja pääoman kesken.

Kansainvälisestä näkökulmasta katsoen uusinta ovat 1990-luvun alusta alkaen nopeasti yleistyneet niin sanotut *uusosuusosuuskunnat* eli pienet, paikalliset, muutaman kymmenen työntekijän osuuskunnat. Nämä monesti paikallisten ammattilaisten perustamat osuuskunnat, ovat selviytyneet lamavuosista hyvin. Tämä on jatkuvasti kansainvälisen kiinnostuksen aihe. Uusosuuskuntia on perustettu vuosittain n. 170 - 200. Osuuskunnat, joilla on samat asiakaskohderyhmät tai joiden toimialat tuovat lisäarvoa toisilleen, pystyvät tarjoamaan asiakkailleen suurempia palvelukokonaisuuksia kuin yksittäiset yrittäjät.

Edelleenkin osuustoiminnassa pyritään luomaan sellaisia taloudellisen yhteistoiminnan muotoja, joissa myös heikossa taloudellisessa tai neuvotteluasemassa olevat ihmiset voivat parantaa hyvinvointiaan. Osuustoimintaa voidaan siten pitää arvioijan maailmakatsomuksesta riippuen markki-

natalouden viimeisenä tukena, ensimmäisenä askeleena sosialismiin tai kolmantena tienä.

Taulukko 4. Uusosuuskunnat 2010 *)

Työ-, palvelu- ja asiantuntijaosuuskunnat	813
Markkinointiosuuskunnat	340
Kulttuuri-, kustannus- ja viestintäalan osuuskunnat	230
Hankintaosuuskunnat	101
Sosiaali-, terveys- ja hyvinvointialan osuuskunnat	85
Matkailualan osuuskunnat	66
Energiaosuuskunnat	75
Kehittämisosuuskunnat	48
Vesiosuuskunnat	953
Muut osuuskunnat	113
Yhteensä	2824

Lähde: Patentti- ja rekisterihallitus, Pellervo-Seura.

*) Tilastoidut osuuskunnat on perustettu vuoden 1987 jälkeen.

Osuustoiminta on perusajatukseltaan, ideologialtaan, lähellä aluepolitiikan ideologiaa. Kummankin tarkoituksena on alkuaan ollut heikompiosaisten tukeminen: aluepolitiikassa alueellisin keinoin ja osuustoiminnassa yksityisten, ihmisten ja heidän perheidensä yhteisin ponnisteluin. Osuustoiminta on pyrkinyt toteuttamaan käytännössä tasaustavoitteista aluepolitiikkaa jo ennen varsinaisen aluepolitiikan syntyä.

Osuuskunnat eroavat monin tavoin voittoa tavoittelevista, kaupallisista ja hierarkkisesti rakennetuista organisaatioista. Viimeksi mainituissa pääoman sijoit-tajat, toiminnasta päättävät ja asiakkaat ovat eri henkilöitä ja äänioikeus sekä voitonjako määräytyvät pääomapanoksen mukaan – ei yritysten tarjoamien palvelujen käytön perusteella, kuten osuuskunnissa.

Osuustoiminta on lähtökohdiltaan muuta liiketoimintaa laaja-alaisempaa. Se näkyy käytännössä ennen muuta osuuskuntien jäsenomistajien määrässä. Kun mukaan lasketaan myös vakuutusalan osuustoiminta eli keskinäiset yhtiöt, niin suomalaisen osuustoiminnan omistajien määrä on n. 5,4 miljoonaa. Pörssiyrityksillä on yhteensä vajaat 800.000 omistajaa. Palvelu- ja kuluttajaosuuskuntien asiakkaat ovat myös niiden omistajia, josta luonnostaan seuraa omistuksen ja hallinnon kautta asiakaslähtöinen toiminta.

Osuustoimintajärjestöt ovat eri maissa pyrkineet määrittelemään osuustoiminnan niin kutsuttujen Rochdalen periaatteiden mukaisesti. Usein kuitenkin osuustoiminta -käsitteen sisältö on määriteltä joko niin ahtaaksi, ettei yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ole voitu ottaa riittävästi huomioon, tai niin väljäksi, että koko käsite on sumentunut. Viime vuosina on yleistynyt näkemys, jonka mukaan osuustoiminta voidaan määritellä sellaisin laaja-alaisin periaattein, jotka kertovat sen eroista muuhun taloudelliseen toimintaan verrattuna.

Osuustoiminnan määrittelyissä ja käytänteissä on myös huomattavia maakohtaisia eroja. Valtioiden erilainen poliittinen ja taloudellinen kehitys sekä erilaiset kulttuuriset, erityisesti uskonnolliset, lähtökohdat heijastuvat osuustoiminnan oikeudelliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan. Näin on tapahtunut muun muassa Suomessa, Belgiassa, Italiassa ja Ranskassa. Osuustoiminnan sisältö vaihtelee yksistään Länsi-Euroopan valtioissa niin paljon, että siinä missä yksi maa pitää jotakin piirrettä osuuskunnan olennaisena tunnusmerkkinä, toinen maa saman piirteen perusteella sulkee sen osuustoiminnan ulkopuolelle.

Osuustoiminnan keskeinen piirre on jäsenlähttöisyys, mikä heijastuu osuustoiminnan käsitteissä: *itseapu*, *itsehallinto* ja *omavastuu*. Euroopassa on tosin osuuskuntien lisäksi muitakin instituutioita, joiden toiminta perustuu taloudelliseen yhteistoimintaan. Euroopan yhteisö määritteli Euroopan osuuskuntasäädöksessä kaikki tällaiset ilmiöt käsitteen yhteisötalous alle.

Osuuskunnan tunnusmerkit

Osuustoiminnallinen yritys eli osuuskunta eroaa muista liiketoiminnan muodoista siinä, että se ei tavoittele yksinomaan voittoa; liiketoiminnan tulosta voidaan jakaa jäsenille jo tilikauden aikana, ja tulosta voidaan käyttää myös esimerkiksi osuuskunnan lähialueen kulttuurin edistämiseen.

Osuustoiminnallisen yrityksen eli osuuskunnan keskeisiä tuntomerkkejä ovat:

- Jäsenet omistavat osuuskuntansa ja hallitsevat sitä. Jäsenet ovat toimijoita ensisijaisesti henkilöinä, eivät niinkään pääoman sijoittajina.
- Jäsenen yksityinen taloudellinen etu ja kaikkien jäsenten yhteinen taloudellinen etu linkittyvät osuuskunnassa toisiinsa.
- Jäsenten itseapu ja keskinäinen tuki yhdistyvät osuuskunnassa.
- Jäsenet hallitsevat osuuskuntaa demokraattisella jäsen ja ääni -periaatteella.
- Jäsenet hyötyvät osuuskunnasta sen mukaan miten he käyttävät osuuskunnan palveluja, eivät sijoittamansa pääoman suuruuden mukaan.

Osuustoiminta on yksi taloudellisen yhteistoiminnan muoto. Sen tavoitteena on yhteistoimintaan osallistuvien henkilöiden taloudellisten, sosiaalisten ja henkisten elinolojen parantaminen. Lisäksi sen tarkoituksena on tarjota osuuskunnan jäsenille näiden tarvitsemia hyödykkeitä tai palveluja mahdollisimman edullisesti.

Kaikkia osuuskuntia yhdistävät seuraavat seikat:

- Kaksoisluonne toisaalta henkilöyhteisöinä ja toisaalta taloudellisina yrityksinä
- Yhteinen perustehtävä eli jäsentalouksien tukeminen. Osuuskunnat eroavat muista yrityksistä siinä, että osuuskuntien omistajat, päättäjät ja asiakkaat/työntekijät ovat samoja ihmisiä.
- Palvelut suunnataan jäsenten elinkeinotoiminnan tai kotitalouksien tukemiseen
- Hallinto on demokraattinen, perusosuuskunnissa yleensä jäsen ja ääni -periaate
- Suhde pääomaan on välineellinen

- Jäsenille tarjottavien palvelujen hinta on mahdollisimman lähellä omakustannushintaa ja
- Tuoton eli ylijäämän käyttötapa ei perustu pääoman sijoittamiseen, vaan ylijäämä käytetään toimintaa tukevan vararahaston kartuttamiseen, palautetaan jäsenille osuuskunnan palvelujen käytön suhteessa tai ylijäämä käytetään jäsenten koulutukseen, virkistykseen tai kulttuuritoimintaan.

Henkilöyhteisön luonteen vuoksi osuustoimintaa on kutsuttu myös *kolmanneksi tieksi* tai *kolmanneksi sektoriksi*, joka sijoittuu perinteisen kapitalistisen ja valtiojohtoisen yritystoiminnan väliin.

Osuustoiminnan kaksoisluonne

Osuustoiminnan omaleimaisuus on pitkälti seurausta sen kaksoisluonteesta. Osuustoiminnallinen yritys, osuuskunta, on yhtäältä liiketaloudellinen ja toisaalta jäsentensä hyvinvointia tavoitteleva yhteisö. Osuustoiminta perustuu näihin kahteen erilaiseen lähtökohtaan, jotka joutuvat jatkuvasti vastakkain. Hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvä keskeinen sosiaalipoliittinen piirre on toiminnan turvallisuus, jatkuvuus ja varmuus.

Osuuskunnan jäsenet määräävät ja ohjaavat organisaationsa tavoitteita. Jäsenilläkin on osuustoiminnassa kaksoisrooli: he ovat sekä omistajia että asiakkaita. Jäsen voi olla myös osuuskunnan työntekijä. Osuustoiminnan periaatteisiin kuuluu, että toiminnan tavoitteita hallitsee jäsenten hyvinvointi, eivät muut intressit. Ajatuksena on, ettei jäsen yksin pysty samassa määrin kuin osuuskunta huolehtimaan omasta edustaan ja hyvinvoinnistaan.

Osuustoiminnan kaksoisluonteesta puhuttaessa on usein viitattu siihen, että taloudellisten arvojen ohella osuustoiminta toteuttaa myös ideaalisia, yhteisöllisiä ja sosiaalisia arvoja. Osuustoiminnalla on tavoitteita, jollaisia puhtaasti liiketaloudellisella yritystoiminnalla ei välttämättä ole.

Osuustoimintamuotoisen taloudellisen yhteistoiminnan perimmäinen olemus on ollut monien paneelikeskustelujen aiheena viime vuosina. Ajankohtainen ja kiinnostava kysymys onkin, mikä on osuustoiminnan sosiaalifilosofia? Mistä osuustoiminnassa perimmältään on kysymys?

Osuustoiminnan sosiaalifilosofia

Osuustoiminnassa oikeudenmukaisuus arvioidaan perustavammaksi arvoksi kuin taloudellinen tehokkuus tai hyvinvointi. Osuustoiminnan keskeinen arvo on yhteistyö. Se ilmenee solidaarisuutena ja keskinäisapuna, jotka ovat osuustoiminnan tavoitteen asettelua ohjaavia keskeisiä arvoprinsiipejä ja oikeudenmukaisuusperusteita. Osuustoiminnan periaatteista solidaarisuuden astetta ilmentävät ylijäämän jako palvelujen suhteessa, jatkuva kasvatus sekä koulutus ja yhteistoiminta.

Yhteistoiminnan periaate läpäisee koko osuustoiminnan ideologian ja organisaatiot. Perus- ja keskusosuuskunnat järjestäytyvät yhteistoimintaperiaatteen mukaisesti. Paikallisilla, kansallisilla ja kansainvälisillä areenoilla punnitaan, miten solidaarisuus käytännössä toteutuu.

Vapaus oikeudenmukaisuutena on osuustoiminnassa tärkeä arvo ja se toteutuu esimerkiksi avoimen jäsenyyden periaatteessa, mikä tarkoittaa jäsenyyden vapaaehtoisuutta ilman keinotekoisia esteitä. Osuuskunnan jäsenyyden esteenä ei saa myöskään olla yhteiskunnallinen, poliittinen, rodullinen

tai uskonnollinen syrjintä, koska kaikilla tulee olla mahdollisuus liittyä osuuskuntaan ja myös erota siitä. Osuuskunta on siis vapaiden ihmisten vapaata yhteistoimintaa.

Vapaudessa on olennaista myös se, ettei osuuskuntaan liittyminen edellytä suuria pääomia. Toimintahalukkuuden lisäksi pikemminkin varattomuus kuin varallisuus on peruste vapaalle yhteistoiminnalle. Osuustoimintaan sisältyy vapauden idea: vapaus on positiivista vapautta eli vapautta johonkin.

Myös tasa-arvo on keskeinen osuustoiminnan arvo. Osuustoiminnan tutkijat ovat pohtineet, miten tasa-arvo liittyy oikeudenmukaisuuteen. Jo antiikissa näillä käsitteillä arvioitiin olevan paljon yhtymäkohtia. Esimerkiksi Aristoteleen mukaan oikeudenmukaisuus muodostuu kahdesta pääkomponentista: *distributiivinen oikeudenmukaisuus* tarkoittaa etujen ja rasitusten - hyötyjen ja haittojen - jakoa kansalaisten kesken, ja *korrektiivinen oikeudenmukaisuus* kansalaisten keskinäisiä oikeussuhteita. Aristoteleen mielestä jakokysymyksissä pitää noudattaa suhteellisen tasa-arvon periaatetta, ja kansalaisten keskinäisissä suhteissa absoluuttista tasa-arvoa.

Osuustoiminnan periaatteista etenkin demokraattinen hallinto ja rajoitettu osuuspääoman koron periaate ilmentävät korrektiivista oikeudenmukaisuutta ja siihen kuuluvaa absoluuttista tasa-arvoa. Osuuskunnan jäsenet ovat periaatteessa tasa-arvoisia osuuskunnan hallinnossa. Jokaisella jäsenellä on yksi ääni pääomapanoksesta riippumatta. Absoluuttisen tasa-arvon periaate on osuustoiminnan ainutlaatuinen erityispiirre.

Demokraattisen hallinnon periaate osuustoiminnassa ilmentää absoluuttista tasa-arvoa, demokratiaa ja korrektiivista oikeudenmukaisuutta. Perimmiltään osuuskunnan luonne henkilöyhteisönä ilmentää absoluuttista tasa-arvoa. Demokraattisuuden periaatteen toteutuminen on viime vuosina kyseenalaistettu käytännön osuustoiminnassa. Se on kuitenkin teoreettisesti osuustoiminnan keskeinen periaate. Absoluuttisen tasa-arvon periaate ilmenee välillisesti myös osuustoiminnan avoimen jäsenyyden periaateina.

Osuustoiminnan absoluuttista taloudellista tasa-arvoa osoittaa ennen muuta periaate rajoitetusta osuuspääoman korosta. Pääoma ei ole osuustoimintaideologiassa keskeistä. Taloudelliseen toimintaan pääsee mukaan ilman suuria pääomia. Vaikka osuuspääomalle halutaan maksaa kohtuullista korkoa, jää koron merkitys käytännössä toissijaiseksi, koska osuuspääoma on yleensä verrattain pieni eikä osuuskunta periaateiltaan ole pääomayhteisö.

Absoluuttisen tasa-arvon periaate koskee siten osuustoimintaa taloudellisenakin yhteenliittymänä. Absoluuttisen tasa-arvon periaate on osoitus osuustoiminnan sosiaalipoliittisuudesta. Jäsenten hyvinvointi ja sitä kautta myös yhteiskunnan hyvinvointi ei riipu osuuskuntaidealin mukaan ensisijaisesti pääomasta, vaan sosiaalisista seikoista. Osuustoiminnassa ei kuitenkaan ole kyse passiivisesta etuuksien saamisesta sinänsä, vaan aktiivisesta sosiaalisen turvallisuuden tavoittelusta yhteistoiminnan avulla.

Suhteellisen tasa-arvon periaate ilmenee toisaalta rajoitettuna osuuspääoman korkona ja toisaalta säästön jakona palvelujen käytön suhteessa. Kyse on siitä, että osuuskunnan kautta jaettavat edut ovat rasitusten mukaisia. Tässäkin liittyy yhteen useita oikeudenmukaisuusperiaatteita.

Ideologisesti sekä osuuspääoman korko että säästön tai ylijäämän jako ilmentävät suhteellisen tasa-arvon distributiivista oikeudenmukaisuutta. Osuustoiminnassa ei kuitenkaan tavallisesti noudateta suhteellisen tasa-arvon periaatetta mekaanisesti, vaan periaate yhdistetään solidaarisuuspyrkimyk-

siin, kun pyritään ottamaan huomioon laajemmat yhteistoiminnan arvot.

Osuuspääoman korkoa selvemmin suhteellisen tasa-arvon periaate ilmenee osuuskunnan säästön tai ylijäämän jakamisessa. Osuuskunnan tuottama hyöty (tulos) kuuluu ensisijaisesti jäsenille. Se jaetaan heille sen mukaisesti, miten he ovat osuuskuntaa hyödyttäneet sen palveluja käyttämällä. Jäsen, joka käyttää ahkerasti osuuskunnan palveluja saa myös suhteellisen paljon säästö- tai ylijäämäetuja. Ideaali ei tosin aina toteudu käytännössä, jos säästö tai ylijäämä käytetään vain osuuskunnan kehittämiseen.

Arvot keinokysymyksinä osuustoiminnassa

Osuustoiminnan strategioiden ongelmaksi saattaa muodostua toiminnan moninaisuus: se, mikä pätee kuluttajasuuskuntiin, ei välttämättä päde tuotanto-osuuskuntaan. Useiden tutkijoiden mukaan juuri erilaisten keinojen valinnassa on selvimminkin etäännytty osuustoiminnan lähtökohdista. Kriittisimmät osuustoimintatutkijat väittävät, ettei osuuskunnan kaksoisluonne enää käytännössä toteudu, koska organisoitumiseltaan osuustoiminta muistuttaa yhä enemmän muuta liiketoimintaa.

Keinovalintoja määrittelevät arvot ohjaavat pitkälti osuustoiminnan organisoimista ja toiminnan arvokeskustelu koskee lähinnä sitä, millaiset keinot ovat organisoimisessa tehokkaimpia. Keinot riippuvat aina yhteiskunnan yleisestä ideologisesta ja talouspoliittisesta ilmapiiristä, ja osuustoimintaa organisoidaan kulloisenkin toimintaympäristön mukaan. Osuustoiminnan perusluonteen ymmärtämiseksi tarvitaankin osuuskuntien arvoanalyysin lisäksi systeemitoteuttamista tarkastelua osuustoiminnan ja muun yhteiskunnan vuorovaikutuksesta.

Tavoitearvojen analyysin perusteella osuustoiminta on ensisijaisesti sosiaalipoliittinen järjestelmä. Sen organisaation ja historian analyysi kuitenkin osoittaa taloudellisten arvojen saaneen entistä keskeisemmän aseman. Osuuskunta on toki myös tekninen järjestelmä, jonka teknisyyttä liittyy ennen muuta sen ekonomisiin puoliin. Arvoanalyysissä voidaan tutkia empiirisesti kumpaa osuustoimintaa nykymuodossaan on enemmän, taloutta vai sosiaalipoliittista, liikeyritystä vai yhteistyöhön perustuvaa oma-apuorganisaatiota.

Nykyisissä pääoma- ja rahatalousmaissa osuustoiminnan on vaikea toteuttaa yksinomaan ideaalisia tavoitearvoja, koska osuuskunnat toimivat yleensä samoilla kilpailuareenoilla muiden yritysten kanssa. Osuustoiminnan ideaalia uhkaa vesittyminen ja osuuskuntia muuttuminen kokonaan yleisen liikeyritystalouden mukaisiksi kilpaileviksi yrityksiksi.

Talouden ja tavoitteiden ristiriita on ollut olemassa osuustoiminnassa jo alun alkaen, mikä kertoo siitä, ettei osuustoimintaideologian toteuttaminen ole helppoa. Kaikkien osuustoiminnan periaatteiden yhtäaikainen toteutuminen edellyttäisi suljettua taloutta ja sellaista yhtenäiskulttuuria, joka ei ole enää mahdollinen.

Osuustoiminnassa joudutaan käyttämään samoja keinoja ja strategioita kuin muussa yritystoiminnassa. Esimerkiksi iso osuuskunta on taloudellisten realiteettien vuoksi lähes ennalta määrätty käyttämään vallitsevia liiketaloudellisia keinoja pärjätäkseen markkinoilla. Sen henkilöyhteisöluonne jää helposti vain ideaksi eikä osuustoiminnan kaksoisluonne käytännössä useinkaan toteudu.

Osuustoiminnan sisältö-, tavoite- ja keinoarvoja koskeva analyysi osoittaa toiminnan arvomaailman ristiriitaiseksi. Sisältöarvot voidaan tiivistää käsitteisiin toimeentuloturva tai tarveturva. Turvallisuus tulkitaan tällöin osuustoiminnan perussisällöksi. Turvallisuus merkitsee sitä, että jäsenet voivat tyydyttää jokapäiväiset tarpeensa yhteistoiminnan avulla. Osuustoiminnan analyysissa tarve on käsitteenä kuitenkin moniulotteisempi kuin mihin arkikielen sana *tarve* viittaa. Olennaista sisältöarvoanalyysissa on, että osuustoiminta-ajattelussa tarpeentyydytyksen turvaaminen yhteistyöllä ilmentää humanismia. Humaanisuus on lähtökohtana aina sellaisessa sosiaalipoliittisessa toiminnassa, jossa ihminen on ensisijainen. Näin ollen osuustoiminnan perussisältö palautuu ihmisarvoon. Tähän näkökulmaan kiinnittyy koko osuustoiminnan eettinen perusta.

Tavoitearvoanalyysi puolestaan osoittaa, että osuustoiminnassa on keskeistä oikeudenmukaisuuden tavoittelu. Keskeiset tavoitearvot ovat solidaarisuus, vapaus ja tasa-arvoisuus, joita osuustoiminnan periaatteet ilmentävät. Keskeiseksi tulokseksi tavoitearvoanalyysissa nousee myös osuustoiminnan perusarvojen kytkytyminen toisiinsa.

Keinoja koskeva arvoanalyysi osoittaa, että strategiatasolla osuustoiminnassa toteutetaan samoja tehokkuusarvoja kuin missä tahansa liiketoiminnassa. Näin ei tarvitsisi välttämättä olla, mutta avoimen rahatalouden vallitessa tehokkuuden tavoittelu helposti korostuu. Tehokkuusarvoista erityisesti kilpailun arvostaminen on keskeistä osuustoiminnassa.

Kaiken kaikkiaan osuustoiminta on, ainakin periaatteessa, sosiaalipoliittinen toimintamuoto. Turvallisuuden tavoittelu ja oikeudenmukaisuuden korostaminen ovat tästä osoituksena. Käytännössä kilpailun korostuminen keinoarvona muuttaa kuitenkin osuustoiminnan puhtaasti ekonomiseksi toiminnaksi. Osuustoiminnan realiteetit mitätöivät usein osuustoiminnan ideaalit tai muuttavat ne pelkästään teoreettisiksi.

Osuustoiminta heijastelee olemuksellaan sosiaalipolitiikan ja ekonomian hahmottamistapojen erilaisuutta. Sen piirissä ilmenee vahvana solidaarisuuden ja kilpailun, yhteistyön ja voitontavoittelun välinen jännite. Miten tämä jännite osuustoiminnassa ratkaistaan, lienee liikkeen kohtalonkysymys.

4.2 Järjestöt ja yhdistykset kansalaisyhteiskunnassa

Uusliberalistisen julkishallintomallin seurausta 1990-luvun lamasta lähtien on ollut muun muassa sosiaali- ja terveystalouden vähittäinen yksityistäminen ja julkisten palvelujen määrärahojen leikkaaminen. Hyvinvointivaltio on tuottanut itse palveluita, mutta tehostamisen nimissä on siirrytty enenevässä määrin tilaaja-tuottajamalliin, jossa palveluja tuottavat yksityiset palveluntuottajat ja yhdistykset ja säätiöt.

Yksityisten palveluntuottajien motiivi palveluiden tuottamiseen on voiton tuottaminen omistajilleen. Jaana Merenmies ja Pekka Pättiniemi korostavatkin oikeutetusti sitä, että hyvinvointivaltion verotuloilla tuotettavien palveluiden yksityistämisen pitkäaikaisista seurauksista ei ole juuri keskusteltu julkisuudessa. Säästääkö se pitkällä tähtäimellä verotuloja toivotun tehokkuuden myötä vai nouseeko palveluiden hintataso markkinoiden monopolisoitumisen myötä (vrt. sosiaali- ja terveystalouden yritykset)? Ovatko perinteiset pääomasijoittajat kiinnostuneita sosiaalisten mahdollisuuksien kasvattamisesta? (Merenmies & Pättiniemi 2010.)

Järjestöt ovat Suomessa olleet perinteisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisryhmien apuna, tuottaneet palveluja heidän tarpeisiinsa, tarjonneet osallisuuden ja aktiivisuuden areenoita vapaaehtoistyön ja virkistystoiminnan parissa. Sosiaali- ja terveysalan yhdistysten mahdollisuudet palvelutuotantoon osana kansalaisjärjestötoimintaa ovat nyt muutosvaatimusten edessä. Tätä sektoria erityisesti rahoittanut Raha-automaattiyhdistys on linjannut palvelutuotannon rahoittamisen rahoituspolitiikkansa ulkopuolelle kilpailun vääristämisen pelossa (EU:n kilpailulainsäädäntö) ja verottaja on enenevässä määrin tulkinnut yhdistysten palvelutuotantoa elinkeinotoiminnaksi.

Aiemmin yhdistysten palvelutuotantoa tukeneet rakenteet (RAY-rahoitus ja arvonnisäverovapaa kauppa) ovat näin murtumassa. Yhdistysten on nykytilanteessa päätettävä jatkaako palvelutuotantoa vai ei. Viime vuosina järjestöjen sosiaali- ja terveyspalvelujen yhtiöittäminen on lisääntynyt. (Hokkanen ym. 2005, 62). Mikäli yhdistys haluaa jatkaa palvelutuotantoa, miten se voi varmistaa yhdistyksen arvomaailma säilymisen? Löytyykö siihen uudenlaisia mahdollisuuksia? (Merenmies - Pättiniemi 2010.)

Kun tarkastellaan järjestöjen merkitystä ja toimintamahdollisuuksia sosiaalipolitiikassa on syytä kulloinkin tämentää, mistä sosiaalipolitiikan osa-alueesta on kulloinkin tarkastelussa kyse. Ehkä eniten viime vuosien aikana on puhuttu järjestöjen ja yhdistysten roolista työpolitiikassa, erityisesti työvoimapolitiikassa, jonka alaan lankeaa kysymykset työttömyyden, etenkin pysyväisongelmaksi muotoutuneen pitkäaikaistyöttömyyden hoitamisessa.

Periaatteellisesti lienee syytä myös tässä yhteydessä muistaa muut sosiaalipolitiikan lohkot. Keskustelussa yhdistysten ja järjestöjen sosiaalipoliittisesta roolista, etenkin yhteisötalouden edustajat ovat nähneet niiden roolin tällä tavoin laajasti, asettuen siten tavallaan Julkusen kaltaisia julkisen sektorin puolustajia vastaan, tuoden yhteisötalouden paikkaamaan julkisen sektorin oletetun alasajon jättämää laajaa poliittis-kulttuurista aukkoa.

Joka tapauksessa on tapahtunut selvä muutos valtion tiukasta normiohjauksesta ja käytännössä myös kuntien määräysvallasta olevasta palvelutuotannosta kohti paikallista monen toimijan mallia. Valtio ja kunnat vetäytyvät sosiaaliturvan tuottajien ja sisällön määrittelijöiden rooleista toiminnan informaatio-ohjaajiksi, koordinaattoreiksi ja osittaisiksi rahoittajiksi. Myös rahoitus on muuttunut paikallistason omavastuuta korostavaksi. On siirrytty pluralistiseen ja ha-jautettuun hyvinvointipolitiikkaan.

Hyvinvointipalvelujen tuottaminen tapahtuneekin jatkossa entistä useammin yhteistyössä eri toimijatahojen kesken. Kansalaisyhteiskunnan toimijat ottavat harteilleen hyvinvointivaltiolle kuuluvia tehtäviä, jolloin hyvinvointivaltion aatepohja ikään kuin leviää aiempaa laajemmalle toimijajoukolle yhteiskuntaan, mutta säilyy sisällöllisesti.

Millaisiin haasteisiin vahvistuva järjestökenttä joutuu ottamaan kantaa? Tähän voidaan hakea vastausta tarkastelemalla kansalaisjärjestöjen tämänhetkistä toimenkuvaa sosiaalipolitiikan näkökulmasta. Tällöin voidaan hahmotella sitä, millaisille sosiaalipoliittisen järjestelmän toimintasektoreille laajenemisen voidaan lähivuosien aikana arvioida suuntautuvan, olettaen, että nykyinen kehitystendenssi jatkuu. Kysyä voidaan vapaaehtoistoiminnan rajoista ja mahdollisuuksista, järjestöorganisaation ja yksittäisen jäsenen haasteista erityisesti sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymisen näkökulmista.

Samalla olisi tarpeellista arvioida, miten järjestöjen sosiaalipoliittinen rooli voitaisiin käytännössä organisoida ja millaisia haasteita kohdataan, jos yhteiskuntapolitiikan markkinaehtoistumisen

yleistymisen tendenssit jatkuvat ja ehkä vielä nykyisestään voimistuvat. Kolmas sektori voisi käytännössä vaikuttaa syrjäytymisen ehkäisemiseen monin tavoin myönteisesti. Järjestöjen ja yhdistysten toimintaa sävyttävät hyvinkin erilaiset tavoitteet ja painotukset. (Möttölä - Niemelä 2005.)

Järjestöjen jatkuvasti kasvavat yhteiskunnalliset roolit voidaan tyypitellä seuraavasti (Möttölä & Niemelä 2005):

- Edunvalvontajärjestö, yhteiskunnallisen ja aatteellisen vaikuttamisen järjestö, hiljaisten ja vähäväkisten ääni, ”ilkeiden” ongelmien kimppuun kävijä.
- Vapaaehtoistoimintaa ylläpitävä järjestö, yhteisöjä ja verkostoja vahvistava järjestö, arvojen kantaja, demokratian ja sosiaalisen pääoman vahvistaja.
- Vertaistoimintajärjestö, laajemmin identiteetin edellytysten tuottaja, resurssien ja ”kentille pääsylippujen” tuottaja (voimaannuttamisfunktio), oppimisorganisaatio.
- Asiantuntijajärjestö, tiedontuottajajärjestö, tutkimus- ja kehittämistoimintaan panostava järjestö.
- Palvelutuottajajärjestö, yhteisötalouden kehittäjä.

Mitkä voisivat sitten olla järjestöjen tulevat roolit jatkossa (Möttölä - Niemelä 2005)? Järjestöjen rooleja voidaan hahmottaa seuraavasti:

1. Sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin lisääminen

Tästä esimerkkeinä ovat vaikkapa tutkimustulokset suomenruotsalaisten terveydentilasta. Kansanterveydessä ilmenevä erot eivät välttämättä selity samassa määrin terveyskäyttäytymisen eroista vaan toimivien yhteisöjen (naapurusto, kylä, suku) olemassaolosta, joka esimerkiksi suomenruotsalaisilla rannikkoalueilla on Suomessa yleisempää kuin muualla Suomessa.

2. Välittämisen ja jakamisen kanavien tarjoaminen

Esimerkkinä uskonnollisten yhteisöjen toiminta ja lähimmäisenä olo palkkatyönä tehtävän hoivan ohella.

3. Identiteetin rakennusaineiden tarjoaminen

Tämä viittaa ihmisen sosiaalisuuteen ja kommunitaristien korostamaan ihmisten kiinnostusten kohteiden, harrastusten ynnä muun sellaisen eriytymiseen, johon ei voida vastata pelkästään julkista byrokratiaa kehittämällä.

Tässä yhteydessä puhutaan niin sanotusta ”kevyestä sosiaalisesta” jälkimodernin yhteiskunnan keskeisenä yhteisöllisen elämän muotona. Yhteisöllisyyttä voi syntyä nyky-yhteiskunnassa esimerkiksi harrastusten pohjalta. Tämä voi myös purkautua helposti, mutta on kuitenkin yhteiskuntaa rakentavaa ja ylläpitävää sosiaalisuutta. Tällainen niin sanottu kevyt yhteisöllisyys on toki erilaista kuin perinteinen suomalainen maalaiskylien yhteisöllisyys, jota yhteisötaloudenkin edustajien keskuudessa haikaillaan takaisin.

Tämän funktio olisi mahdollista jalostaa palvelutoiminnaksi, joka soveltuisi luontevasti samankaltaisia intressejä omaavia yhteen kokoavalle järjestökentälle (ns. intressiyhteisyys), esimerkiksi vam-

maisjärjestöille. Toisaalta järjestökenttä kokoaa yhteen samanmielisiä (arvoyhteisyys).

Identiteetin rakentumisen tukeminen palveluna voisikin sisältää tavoitteen koota tietoisesti yhteen ja tukea samaan pienryhmään kuuluvia (vertaistuki), esimerkiksi erilaisista sosiaalisista ongelmista kärsiviä tai vapaaehtoistoimintaa harjoittavia, jolloin yhteisö tarjoaa puitteillaan mahdollisuuden esimerkiksi ammatilliseen vertaistukeen.

4. Osallisuuden väylien luominen

Tämä viittaa ideologisiin tukiryhmiin, vastayhteisöihin, joita on syntynyt esimerkiksi päihdehuoltoon.

5. Äänettömän äänenä toimiminen

Tämä tehtäväalue viittaa yhdistysten rooliin kansalaisten etujen artikuloijana. Yhteiskuntasuunnittelun puolella puhutaan *bottom-up* suunnittelusta *top-down* suunnittelun vastapoolina. Erityisesti huono-osaiset väestöryhmät jäävät usein jalkoihin sosiaalipolitiikan muuttuessa EU-ympäristössä entistä enemmän lobbaukseksi ja edunvalvonnaksi (advokaattisuunnittelu).

6. Toivon tuottaminen

Elämänusko ja tulevaisuuden perspektiivit syntyvät yhdessä muiden kanssa. Järjestöille asettuu rooli rapautuvan yhteisöllisyyden uudelleen luojina ja ylläpitäjinä. Tätä näkökantaa ovat myös yhteisötalouden edustajat pitäneet yllä (Köppä 2006; Laurinkari 2007).

7. Innovaatiomoottorina toimiminen

Tästä esimerkkinä eräät vammaisjärjestöt, jotka ovat lähteet tuottamaan ja kehittämään palvelutoimintaa, jota ei ole aiemmin syntynyt muiden toimijoiden tuotoksena.

Käytännön ongelmaksi nousee tässä yhteydessä yhtäältä toimijoiden osalta painopisteen siirtyminen julkiselta sektorilta kolmannelle sektorille sekä toisaalta toiminnan markkinaehtoistuminen. Millaisiksi järjestöjen toiminnan haasteet asettuvat tässä kehityksessä? Missä määrin järjestöt voivat toimia markkinaehtoisesti ja missä määrin ne voivat hoitaa sosiaalipoliittisia tehtäviä tästä lähtökohdasta, joko yksin, keskenään tai yhdessä julkisen sektorin, valtion ja kuntien kanssa?

Markkinaehtoistuminen on tapahtunut Suomessa valtion ja kuntien ohjauksessa. Sen ytimenä on toisaalta kilpailun tuominen sosiaalipalvelujen kenttään tilaaja-tuottajamallin kautta, toisaalta kulluttajanäkökulman korostaminen esimerkiksi palvelusetelijärjestelmän kautta. Kyseessä ovat kuitenkin näennäismarkkinat, sillä julkinen valta determinoi keskeisiä markkinaelementtejä edelleen, esimerkiksi tuotannon suunnista, laadusta ja määristä alkaen.

Suomessa sosiaalipalvelutarjontaa ovat harjoittaneet järjestökentässä erityisesti aatteelliset yhdistykset. Järjestöjen toimintaan sosiaalipalvelut (hyvinvointipalvelut) eivät automaattisesti kuulu, sillä niiden toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen tavoitteiden asettelua myöten. Ne voivat kuitenkin palkata kokenutta työvoimaa esimerkiksi juuri palvelutuotantoonsa. Kooltaan järjestökenttä on Suomessa erittäin laaja järjestöjen määrällä mitaten (yli 8000 järjestöä).

Palvelutoiminnan rahoitus on tietenkin keskeinen haaste, erityisesti sosiaalipolitiikan toimintalohkolla, sillä palvelujen käyttäjät ja tarvitsijat ovat usein vähävaraisia. Tällöin ei voi muodostua kysyntää kannattavan toiminnan pohjaksi. Järjestöt rahoittavat toimintaansa jäsenmaksuilla, keräys- ja

lahjavarjoilla, palvelumaksuilla, testamenttivarjoilla ja Ray:n tuella, joka on usein ollut ratkaisevan tärkeää palvelutoiminnan tuottamisen aikaansaamiseksi. Voidaan kysyä, onko mahdollista huolehtia vaikeimmin syrjäytyneistä ilman valtiota?

Käytännössä valtio ja kunnat rahoittavat ja subventoivat järjestöjen toimintaa ja palvelutuotantoa ja tarjoavat niiden käyttöön muita resursseja (kuten toimitiloja), jolloin niiden asema itsenäisinä taloudellisinä toimijoina ja julkisen sektorin vaihtoehtoina voidaan ainakin tässä suhteessa asettaa kyseenalaiseksi. Järjestöjen sopeutuminen markkinaehtoisuuteen merkitsee niiden kannalta sopeutumista palvelujen uusiin tuotantomuotoihin ja käytäntöihin. Tässä ne ovat jo osoittautuneet innovatiivisiksi ja sopeutumiskykyisiksi.

4.3 Keskinäiset yhtiöt ja säätiöt yhteisötalouden osana

Keskinäiset yhtiöt

Keskinäiset yhtiöt ovat luoneet palvelu- ja työkeskuksia vammaisille henkilöille, koteja vanhuksille, sairaille tai päihderiippuvaisille sekä kohtauspaikkoja syrjäytyneille henkilöille. Ne osallistuvat sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyyn ja lievittämiseen. (Laurinkari 2007.)

Euroopan komission määritelmän mukaan käsite yrityksen sosiaalinen vastuu (corporate social responsibility, CSR) yhdistää yritystoiminnan vapaaehtoisuuteen pohjautuvat sosiaaliset ja ympäristönäkökohdat liiketoimintaan sekä omistajasuhteisiin. Keskinäiset yhtiöt ovat liittäneet tämän näkökohdan jo alusta lähtien liiketoimintaansa keskittymällä jäsenistöön. Demokraattinen osallistuminen, ylijäämän oikeudenmukainen jakaminen, yhteenkuuluvuus ja pitkän aikavälin yritysstrategiat ovat näille yrityksille tärkeitä tavoitteita. (Immonen 2006.)

Keskinäiset yhtiöt ovat organisoituneet saman periaatteen mukaisesti kuin muutkin yhteisötalouden toimijat (osuuskunnat, järjestöt, säätiöt ja yhdistykset). Ne ovat luonnollisten ja juridisten oikeushenkilöiden muodostamia vapaaehtoisia, keskinäiseen vastuuseen perustuvia ryhmittymiä. Niiden tarkoituksena on palvella jäsentensä tarpeita, ei pääoman etua.

Yritysten toiminta perustuu jäsenten keskinäisen yhteistyön periaatteelle ja siihen, että jäsenet osallistuvat hallintoon. Saavutettuja voittoja ja ylijäämiä ei jaeta sijoitetun pääoman suhteessa, vaan niiden avulla parannetaan jäsenille suunnattuja palveluja, kehitetään yritystoimintaa, kasvatetaan varastoja tai jaetaan ylijäämiä rajoitetusti. Keskinäiset vakuutusyhtiöt siirtyivät ensimmäisten joukossa käyttämään niin sanottua sosiaalista tasetta. Sosiaalisen taseen avulla voidaan esittää ja arvioida yrityksen toimintaa ja sen ulkoisia vaikutuksia ympäristöön ja yhteisöön. (Laurinkari 2007.)

Vanha ja arvostettu säätiölaitos on viime aikoina luettu yhteisötalouden käsitteen piiriin. Yhteisötalouden käsitteen poliittisen vivahteen vuoksi on viime aikoina EU:n piirissä *economic sociale* -käsitteen sijasta alettu uudelleen suosimaan käsitettä CMAF, joka edustaa osuuskuntia (co-operatives), keskinäisiä yhtiöitä (mutuals), yhdistyksiä (associations) ja säätiöitä (foundations). Näin CMAF-lyhenteestä on tullut moderni EU:n keskusteluissa käytetty käsite. Tällä tavalla hyvin vanha, esidemokraattinen oikeudellinen instituutio on liitetty yhteiseen viitekehykseen enemmänkin 1800-luvun hengen mukaisia ajatuksia herättävien instituutioiden kanssa. (Laurinkari 2007.)

Säätiöt

Säätiöt hallinnoivat tiettyä määrää omaisuutta, joka luovutetaan edunvalvojalle käytettäväksi lahjoittajan toiveeseen perustuvan sitovan määräyksen mukaisesti. Alun perin lahjoitusvarat jäivät kirkon hallinnointivastuulle. Uskonpuhdistuksen aikana Saksassa vastuu lahjoitusvaroista annettiin protestantismiin siirtyneillä alueilla paikallishallinnolle. (Laurinkari 2007.)

Säätiöiden juridinen perusta luotiin 1700-luvun alussa. Nykyisin säätiöt muun muassa ylläpitävät sairaaloita, vanhainkoteja, museoja, myöntävät apurahoja tutkijoille ja opiskelijoille sekä rahoittavat kulttuurikohteita ja konferensseja. Säätiöt nähdään lähinnä modernin kansalaisyhteiskunnan ja sen pluralismin rikastuttajina. Tästä syystä totalitaariset hallitukset ovat aina yrittäneet tukahduttaa niitä. Onpa suurten säätiöiden ajoittain pelätty vaikuttavan poliittiseen demokratiaan. Esimerkiksi Yhdysvalloissa esiintyi tällaista pelkoa silloin kun vaikutusvaltaiset yrittäjät Andrew Carnegie, John D. Rockefeller ja Henry Ford perustivat säätiöitä. Nykyisin säätiöt nähdään erityisesti Euroopassa osana kansalaisyhteiskuntaa (civil society). Järjestelmä, jossa yksittäinen lahjoittaja voi osallistua suuren säätiön perustamiseen, muistuttaa yhdistysmallia. (Laurinkari 2007.)

Viime aikoina keskustelussa ovat nousseet esiin niin sanotut kansalaissäätiöt (Bürgerstiftungen), joissa esimerkiksi hyväntekeväisyystoimintaa voi tukea pienehköillä avustuksilla. Näin tämän tyyppiset säätiöt ovat hyvin lähellä yhdistyksiä toiminnan luonnetta arvioitaessa. Ilmeistä kuitenkin on, että perinteiset säätiöt säilyttävät asemansa säätiön perustamispääoman lahjoittajan antaman velvoitteen toteuttajana. Muut yhteisötalouden osa-alueet ilmentävät selkeämmin yhteenliittymisen jäsenyysideaalia. (Laurinkari 2007.)

Säätiöt ovat Suomessa useimmiten yksityisen henkilön tai muun yksityisen yhteisön tai säätiön perustamia ja tavallisesti ne on perustettu 1950-luvun jälkeen. Säätiöiden tarkoitus liittyy kulttuuriin ja harrastustoimintaan (27 %), koulutukseen ja tutkimukseen (24 %) sekä kehittämiseen ja asumiseen (15 %). (Manninen 2005.)

Säätiöiden palveluksessa on (2010) noin 6000 henkilöä. Eniten työllistävät toiminnalliset säätiöt, joihin on työsuhteessa keskimäärin noin 30 henkilöä. Keskimääräistä lukua nostavat kuitenkin huomattavasti muutamat säätiöt, joiden palveluksessa on runsaasti henkilöstöä, sillä noin kahdella kolmasosalla aineiston säätiöistä ei ollut lainkaan palkattua henkilöstöä. Säätiöissä työskentelee yhteensä noin 5500 vapaaehtoistyöntekijää. Vapaaehtoistyöntekijöitä on eniten apurahasäätiöissä. (Manninen 2005.)

Keskimäärin suomalaisen säätiön varallisuus omaisuuden kirjanpitoarvon mukaan on noin seitsemän miljoonaa euroa, mutta säätiöiden varallisuus vaihtelee kuitenkin 1000 eurosta yli 800 miljoonaan euroon. Noin puolet säätiöistä ilmoittaa varallisuutensa olevan alle viisi miljoonaa euroa. (Manninen 2005.)

Säätiöillä on edelleen merkittävä, yhteiskuntaa rikastuttava vaikutus eikä liene sattumaa, että diktaattoreissa kuten kansallissosialismissa ja kommunismissa, ne ovat usein olleet kiellettyjä ja vahvasti kritisoituja voimakkaan keskusjohtoissa valtioissa. (Laurinkari 2007.)

4.4 Sosiaaliset yritykset talouden ja sosiaalisen linkkinä

Sosiaalisten yritysten esimuoto on 1800-luvulla syntyneessä osuustoimintaliikkeessä. Kansainvälinen konsulttiyhtiö McKinsey & Co ennakoi, että sosiaalisten yritysten merkitys ja määrä kasvaa lähitulevaisuudessa merkittävästi. Tällä hetkellä ne työllistävät erityisesti kehitysmaissa yli 40 miljoonaa kokopäiväistä työntekijää ja noin 200 miljoonaa osapäiväistä. Niiden luoman talouden koko on suurempi kuin Italian kansantalous. Euroopassa sosiaaliset yritykset työllistävät noin 3,5 miljoonaa ihmistä. (Kankaala 2007.)

Sosiaalisen yrittäjyyden ja yritysten merkitys kasvanee siis jatkossa. Sosiaalisten yritysten avulla työllistetään heikommassa asemassa olevia ja tarjotaan heille sosiaali- ja terveyspalveluja. Vaikka rakennetyöttömyys on muodostunut pysyväksi, on kuitenkin nähtävissä, että julkisen sektorin rahoitus myös työllisyyden hoitamiseen supistuu. Työpaikkojen – myös välityömarkkinoilla – on synnyttävä yksityiselle sektorille. Sosiaaliset yritykset ovat tähän toimiva väline. Jatkossa esimerkiksi alati kasvavissa hyvinvointipalveluissa, jätteiden keräyksessä ja kierrätyksessä sosiaalisilla yrityksillä voisi olla oma roolinsa erilaisten palvelujen tuottajina. (Kankaala 2007.)

Italiassa alettiin 1970-luvulla kehittää yhteisöllisiä, yritystoimintaan perustuvia terapiamuotoja muun muassa mielenterveyskuntoutujille ja huumeiden käyttäjille (Laurinkari 2004, 110). Ajatuksena oli, että mielekäs työ on sosiaalisen kuntoutuksen paras väline. Sovellutuksia kehitettiin myös muiden vaikeasti työllistettävien ryhmien työllistämiseen ilman erityisiä terapiatavoitteita. Tällaisia ryhmiä olivat esimerkiksi vankiloista vapautuneet, koulupudokkaat, fyysisesti vammautuneet ja ikääntyneet heikon ammattitaidon omaavat henkilöt. (Pättiniemi 2006.)

Sosiaaliset yritykset syntyivät tilanteessa, jossa perheen merkitys ja mahdollisuudet sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa olivat heikentymässä eikä julkinen sektori pystynyt tuottamaan tai täysin rahoittamaan sosiaali- ja terveyspalveluja. Tässä tilanteessa tuli tärkeäksi etsiä sellaisia yksityisiä ratkaisuja sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseksi, jotka edistäisivät perheiden ja lähiympäristön luottamusta uusiin palveluntuottajiin ja niiden palveluihin. (Pättiniemi 2006.)

Sosiaalista yritystoimintaa säätelevää lainsäädäntöä on Euroopassa ollut vuodesta 1991 alkaen, jolloin Italian parlamentti hyväksyi lain sosiaalisista osuuskunnista (Laki 381/91). Laki sosiaalisista osuuskunnista identifioi kahdentyyppisiä sosiaalisia yrityksiä: a-tyypin, eli sosiaali- ja terveyspalveluja vähäosaisille tuottavat osuuskunnat ja b-tyypin, eli työelämään integroivat sosiaaliset osuuskunnat. Valtaosa lain tarkoittamista eduista ja rajoituksista koskee b-tyypin osuuskuntia. (Pättiniemi 2006.)

Italian lain voimaantulon jälkeisinä viitenätoista vuotena sosiaalista yritystoimintaa koskevaa lainsäädäntöä on säädetty useissa EU-maassa, Suomi (2004) mukaan lukien. Sosiaalisista yrityksistä käytävään keskusteluun ovat, viime vuosia lukuun ottamatta, osallistuneet voimallisimmin etelä-eurooppalaiset ja roomalais-katoliset maat. (Pättiniemi 2006.) Tämä johtuu välimeren maiden hyvinvointivaltioista poikkeavasta sosiaalipolitiikasta (vrt. ns. läheisyysperiaate toiminnan lähtökoh- tana.)

2000-luvun ensimmäisinä vuosina oli suurin osa sosiaalisista yrityksistä valinnut yritysmuodokseen joko yhdistyksen tai osuuskunnan. Tuolloin Euroopan Unionin jäsenvaltioissa voimassa ollut

sosiaalisia yrityksiä koskeva lainsäädäntö korosti osuuskuntamuotoa ja yhteisöllisyyttä, ja tähtäsi selvästi työllistävien sosiaalisten yritysten edistämiseen. Lakien perusteluna on vaikeasti työllistettävien ryhmien, kuten vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien, vaikeudet saada työtä tavanomaisilta työmarkkinoilta. Tärkeässä asemassa on myös ajatus paikallisesta kehityksestä ja kumppanuudesta sosiaalisten ongelmien ratkaisussa. (Pättiniemi 2006.)

Sosiaalisten yritysten tavoitteena on, joko vajaatyökykyisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistäminen tai sosiaali- ja terveystalouden tuottaminen heikossa sosiaalisessa asemassa oleville. Useimmat Eurooppalaiset sosiaaliset yritykset ovat yhteisöllisiä yrityksiä, osuuskuntia tai yhdistyksiä. Myös yhdistysten ja säätiöiden omistamat osakeyhtiöt ovat lisääntyneet, esimerkiksi Suomessa ja Yhdistyneissä kuningaskunnissa. Sosiaalisten yritysten menestyminen ja ilmiön levinneisyys näyttää olevan sidoksissa paitsi toiminnan tosiasialliseen tarpeeseen (sosiaalisten ongelmien laajuuteen) myös toiminnan organisoitumisen luonteeseen. Sosiaalisen yrityksen yritystoiminnan kehittymisen peruskysymys on, muodostuuko toimijoiden kesken riittävä yhteisöllisyys, sosiaalinen kontrolli ja luottamus. (Pättiniemi 2006.)

Suomessa laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) astui voimaan vuoden 2004 alussa. Lakia muutettiin pieniltä osin (409/2007) 1.5.2007 lukien niin, että myös aiemmat sosiaalihuollon työllistymistä tukevaan toimintaan osallistuneet henkilöt luetaan lain edellyttämään vajaakuntoisten osuuteen. Lain mukaan sosiaalinen yritys on kaupparekisteriin merkitty yritys, joka poikkeaa muista yrityksistä siinä, että sen palveluksessa olevista työntekijöistä on vähintään 30 prosenttia vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä ja että tämä yritys on merkitty sosiaalisten yritysten rekisteriin.

Sosiaalinen yritys voi saada vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien palkkaamiseen palkkatukea tavallista pidemmäksi ajaksi tai tavallista korkeampana. Palkkatuki ei kuitenkaan voi ylittää aiheutuneita henkilöstökuluja kyseessä olevien työntekijöiden osalta. Verotuksessa sosiaalista yritystä kohdellaan kuten muitakin yrityksiä.

Pekka Pättiniemi (2006) muistuttaa väitöskirjassaan *Social Enterprise as Labour Market Measure* (Sosiaaliset yritykset työllisyyspolitiikan välineenä) siitä, että 1990-luvun talouslaman aikana perustettiin runsaasti (yli 200) osuuskuntamuotoista yritystä tukemaan työttömien henkilöiden elämänhallintaa ja tuotannollista työllistymistä. Pättiniemi ennakoi, että erityisesti palvelusektori olisi jatkossa sosiaalisten yritysten keskeinen toimiala.

Suomen mallia on kritisoitu siitä, että se ei tarjoa paljoa uutta esimerkiksi kolmannen sektorin harjoittamaan työllistämistoimintaan. Suomessa sosiaalisten yritysten lakia tulisikin muuttaa siten, sosiaalinen yritys ei ole vain työvoimapolitiikan väline, vaan laajemmin uudenlaista taloudellista ajattelua ja yritystoimintaa edistävä toimintatapa. Sosiaalisen yritystoiminnan kytkeminen osaksi yhteisöä ja yleishyödyllistä yritystoimintaa antaisi sille aivan uusia ulottuvuuksia ja toisi sen pois siitä marginaalista, johon se nykyllä lainsäädännön puitteissa uhkaa jäädä. (Pöyhönen 2008, 74.)

5. YHTEISÖTALouden, ERITYISESTI OSUUSTOIMINNAN TUTKIMUKSEN YHTEISÖLLISET KYTKENNÄT

Osuustoiminnan uudet muodot, samoin kuin osuustoiminnan perinteisen yrityskentän muodonmuutokset, liitetään nykyisin yhteiskuntatieteellisen keskustelun keskiöön nousseisiin useisiin ajankohtaisiin teemoihin. Näitä ovat keskustelu kansalaisyhteiskunnasta, kolmannesta sektorista, yhteisötaloudesta, paikallistaloudesta, kumppanuudesta, sosiaalisesta pääomasta, sosiaalisesta yritystäjyydestä ja ihmiskeskeisestä liiketoiminnasta.

Tutkijat ovat kuitenkin useimmiten aina viime vuosiin saakka sivuuttaneet osuustoiminnallisen yritystoiminnan vain ylimalkaisilla viittauksilla, vaikka se muodostaakin esimerkiksi EU:n terminologiassa yhteisötalouden taloudellisen ytimen.

Suomalaiset yhteisöyrittäjyyden ja uusosuustoiminnan ratkaisut, erityisesti maaseudun kylätoiminta paikallisen aloitteellisuuden moottorina (ks. esim. Köppä 2007; Pihlaja 2010) ja työosuuskunnat työttömien työllistäjinä, ovat herättäneet myös kansainvälistä kiinnostusta. Maailmalla Suomi tunnetaan perinteisesti eturivin osuustoimintamaana, joten suomalaiselle osuustoiminnan tutkimukselle löytyy tarvetta ja kysyntää.

Tästä yhtenä osoituksena on vuonna 2011 Suomessa järjestettävä Kansainvälisen osuustoimintaliiton (ICA) tutkimuskokous (Mikkeli). Taustatukea suomalaiselle alan tutkimukselle ja opetukselle antaa Coop Studies –verkostoyhteistyö. Tähän osallistuvat Ruralia -instituutin koordinoimana kahdeksan maamme yliopistoa. Monet suomalaiset yhteisötalouden tutkijat osallistuvat aktiivisesti ja säännöllisesti alansa tutkijakokouksiin ja kansainvälisiin konferensseihin (esim. Tapani Köppä, Pasi Kalmi, Pekka Pättiniemi).

Osuustoiminta syntyy tarpeesta

Viimeaikaisen osuustoiminnan tutkimukseen on sovellettu useita makroteorioita. Niihin sisältyy oletus olosuhteisiin sopeutuvista yksilöistä.

Julkisen valinnan teorian (public choice theory) mukaan osuuskuntien toimintaa ja niiden perustamista voidaan tutkia sopeutumisena julkisen sektorin harjoittamaan politiikkaan ja osuuskunnille annettuihin toimintaedellytyksiin.

Julkisen sektorin epäonnistuminen (state failure theory) tai haluttomuus tuottaa joltakin osin määrältään tai laadultaan väestön odotusten mukaisia hyödykkeitä voi myös johtaa osuuskuntien perustamiseen. Näkökulmaa voidaan pitää läheisenä julkisen valinnan teorialle. Julkisen sektorin on oletettu voivan epäonnistua (massa)palveluja tuottaessaan erityisesti silloin, kun kansalaisten odotukset poikkeavat toisistaan, ovat eriytyneitä tai hyvinkin yksilöllisiä.

Myös markkinoiden epäonnistuminen palvelujen tuottajana (market failure) voi selittää osuuskuntien syntyä ja kehitystä. Markkinoiden epäonnistuminen voi johtua esimerkiksi niiden ohuudesta tai ihmisten asenteista ja epäluuloista voittoa tavoittelevia yrityksiä kohtaan. Osuuskunnilla saattaa

olla tässä etunaan hieman pehmeämpi imago hyvinvointipalvelujen tuottamisessa, mutta kokemus alalta on toistaiseksi vielä varsin vähäistä.

Näkyvää ja piilevää tehokkuutta

Liiketoiminnasta johtuvien kustannusten eli transaktiokustannusten tutkimuksella on puolestaan pyritty selvittämään, mitkä yritysmuodot kehittyvät palvelujen kysynnän kasvaessa, tai mitkä yritys-
muodot säilyvät kilpailun kiristessä. Tämä näkökulma voi täydentää edellä mainittuja teorioita.

Osuustoiminnalla on muista yritysmuodoista poikkeavia transaktiokustannuksia muun muassa toimintaan mahdollisesti sitoutuneesta jäsenistöstä ja demokraattisesta hallintotavasta johtuen. Demokratia aiheuttaa luonnollisesti lisäkustannuksia, mutta ilman sitä ei tuhansia tai jopa satojatusiansia jäseniä saada käytännössä kunnolla sitoutumaan yhteisesti asetettujen tavoitteiden taakse ja toimimaan tehokkaasti yhdessä.

Kapea-alaisesti ajateltuna osuuskuntamuoto siis näyttää tarkoittavan korkeampia kustannuksia kilpailijoihin nähden, mutta käytännön yritystoiminta kertoo usein aivan toista. Monet suuret suomalaiset osuustoimintaryhmät pärjäävät hyvin myös tehokkuudellaan.

Viimeksi mainittujen näkökulmien suurimpina vajavaisuuksina voidaan pitää yksilöiden motiivien ja resurssien tutkimuksen sivuuttamista, eli mikrotason puutteita. Tarjolla olevien hyödykkeiden määrälliset tai laadulliset puutteet, tai osuuskuntien loppujen lopuksi alhaisemmat transaktiokustannukset eivät aina johda hyödykkeiden uusien tarjoajien syntyyn, vaan osuuskuntien perustamista selittävät muutkin syyt.

Rationaalisen valinnan teoria

Osuustoiminnan tutkimuksessa sovelletuista teorioista on viime aikoina keskusteltu etenevässä määrin rationaalisen valinnan teoriasta. Kyseinen teoria on yleisnimitys joukolle teorioita, jotka selittävät sosiaalisia ja taloudellisia ilmiöitä ensisijaisesti yksilöiden tavoitteista ja toiminnasta käsin. Teoriaa ovat kehittäneet ja käyttäneet valtiotieteilijät, ekonomistit, sosiologit ja sosiaalipsykologit, mutta myös filosofit ja matemaatikot.

Teoriajoukkoon kuuluviksi tai niitä sivuaviksi voidaan lukea muun muassa peliteoriat, päätöksentekoteoriat, sosiaalisen valinnan teoria ja kollektiivisen toiminnan teoria. Tutkimuskokonaisuus on siten monitieteellinen ja yhteisistä perusolettamuksista huolimatta hajanainen.

Useat tutkijat (esim. James Coleman) olettavat, että:

1. Sosiaaliset ilmiöt voidaan selittää yksilöiden tavoitteita ja valintoja tutkimalla.
2. Yksilöt valitsevat oletetuilta seurauksiltaan parhaan vaihtoehdon (hyödyn maksimointi).
3. Yksilöt hankkivat tarpeen mukaan tietoa saavutettavissa olevista vaihtoehdoista.
4. Yksilöt ovat ensisijaisesti (tai ainoastaan) kiinnostuneita omasta hyödystään.

Rationaalisen valinnan teorialla on useita vahvuuksia, joiden vuoksi sitä voidaan pitää perusteltuna lähtökohtana esimerkiksi hyvinvointipalvelualan uusosuustoiminnan tutkimukselle. Teoriaa voidaan käyttää sekä yksilöiden toiminnan selittämiseen että sosiaalisten yhteisöjen ja yritysten muodostumisen ja toiminnan ennustamiseen.

Teoria soveltuu erilaisten yksilöiden valintojen tutkimiseen. Teoriaan kuuluva metodologinen individualismi korostaa, että ainoita valintoja tekeviä toimijoita ovat lopulta yksilöt. Yksilöiden toimintastrategioiden, valintojen ja tavoitteiden tutkiminen voi antaa keskeistä tietoa myös makrotekijöiden (kuten julkisen sektorin) toimien mahdollisista vaikutusmekanismeista yksilöiden päätöksiin. Rationaalisen valinnan teoriaa on käytetty aiemmin tutkittaessa muun muassa kuluttajien ja äänes-täjien käyttäytymistä.

Yksilökeskeisyyttä ylikorostetaan

Rationaalisen valinnan koulukunnan perusolettamuksia on kritisoitu useista syistä. Yksilön tavoitteiden ja toiminnan tutkimuksessa voi yhteiskunnan, sekä muiden makro- ja mikrotekijöiden merkitys jäädä liian vähälle huomiolle. Varsinkin näkemys, että sosiaaliset ilmiöt tulee selittää vain yksilöiden tavoitteilla ja valinnoilla, voi johtaa sinänsä mielenkiintoisiin hypoteeseihin, mutta empiiristä tutkimusta varten näkökulmaa tulee kehittää.

Usein nykytutkimuksen pohjalta paljastuva oletus yksilöiden kaikenkattavasta kyvystä valita aina itselleen paras vaihtoehto on monissa tilanteissa virheellinen. Yksilöt voivat pyrkiä hyödyn maksimointiin, mutta heidän mahdollisuutensa vertailla eri valintojen seurauksia ovat yleensä rajalliset. Esimerkiksi valinnalle rajattu aika ja vaihtoehtojen suuri määrä tekevät vertailun epärealistiseksi. Myös todellinen tieto ja kyky lukea ja ennakoida yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ei myöskään jakaudu mitenkään tasaisesti, päinvastoin.

Rationaalisen valinnan teoriaa on sittemmin täydennetty tarkemmilla oletuksilla yksilöiden päätöksentekoprosesseista ja tiedon hankinnasta (vrt. esim. uusinstitutionaalinen teoria).

Yhteisöllinen näkökulma oleellinen

Uusinstitutionaalisissa teorioissa yksilöiden tavoitteiden muodostumista ja päätöksentekoprosesseja sekä julkisen vallan toimintaa on selitetty yksilöiden ominaisuuksien lisäksi yhteisöjen ominaisuuksilla. Yksilöt tekevät itse päätöksensä, mutta asettavat toisaalta omat tavoitteensa erilaisten yhteisöjen - kuten osuuskuntien - jäseninä.

Kukin yhteisö suosii tiettytyyppisiä valintoja. Esimerkiksi lyhytjännitteinen taloudellisen voiton maksimointi voidaan sulkea pois yhteisöjäsenyyden vuoksi. Myös julkisen vallan edustajat tekevät yhteisöihin ja yrityksiin vaikuttavat omat päätöksensä yhteisöjen jäseninä. Valintoja tulee siksi tarkastella normatiivisina eikä neutraaleina tekoina.

Uusinstitutionaalisia teorioita on jossain määrin hyödynnetty osuustoiminnan tutkimuksessa. Niistä voikin rakentua silta talous- ja sosiaalitieteellisten tarkastelujen rajavyöhykkeelle kilpailun talous-opillisten ja sosiaalipsykologisten tulkintojen kautta.

Laiminlyöty teoreettinen näkökulma on ollut taloudellisen yhteistoiminnan tutkimuksessa luonnontieteiden suunnasta ihmistä yksilönä ja yhteisöissä käsittelevät teoreettiset ja empiiriset lähestymistavat. Yhteistoiminnan muotojen evoluutio voisi saada näistä lähtökohdista uusia selitys- ja tulkintavälineitä käyttöönsä.

Myös uudet verkostoteoriat ja informaatiotutkimus voisivat radikaalisti muuttaa talous- ja sosiaalitieteiden valtavirroista lähteviä perusoletuksia ja tarkastelukonsepteja, joita osuustoiminnasta, sen luonteesta ja kehityksestä on esitetty.

Ihmisyyden tutkimukseen?

Uudet tieteiden ykseyteen suuntautuvat tutkimuskoulukunnat arvostelevat talous- ja sosiaalitieteitä ihmisen biologisten lajiominaisuuksien kieltämisestä. Uudet tieteiden ykseyteen suuntautuvat tutkimuskoulukunnat arvostelevat talous- ja sosiaalitieteitä ihmisen biologisten lajiominaisuuksien kieltämisestä. Yhteistoimintaa voidaan esimerkiksi biologi Edward O. Wilsonin tavoin perustella muun muassa välttämättömistä lajikäyttäytymisen malleista käsin. Esimerkiksi altruistisuus eli ensisijaisesti yhteiseksi hyväksi toimiminen ohittaaakin yksilöiden tavallisen itsekkyyden silloin, kun kysymyksessä on eläinyhteisön eloonjääminen. Tällaisille luonnon ilmiöille ei talous- tai sosiaalitieteiden tavanomaisella logiikalla löydy selitystä.

Myös evoluutioteorioissa on kiinnostavia uusia näkökulmia siihen, miten ei-nollasummapeliratkaisut ovat yhteiskunnan monimutkaistuessa ja informaation merkityksen lisääntyessä jatkuvasti vahvistuneet. Niiden oppiminen on siten luonut yhä uusia muotoja yhteistoiminnalle.

6. LOPUKSI

Suomen taloudelle antaa vahvuutta ja yhteiskunnallemme kestävyyttä se, että markkinataloutemme on elinvoimainen sekatalous. Meillä toimii rinnakkain niin koti- ja ulkomaisia, kuin pieniä ja suuria sekä pörssi- ja perheyhtiöitä, yhtä lailla kuin myös yhteiskunnan omistamia ja osuustoiminnallisia yrityksiä. Tällainen monipuolisuus ja moniarvoisuus takaavat sen, ettei kaikkea taloudellista toimintaa arvioida vain lyhytaikaisten pörssikurssivaihtelujen valossa ja että yrittämiseen sitoudutaan laajemmin kuin välittömän omistaja-arvon maksimoinnin kautta (Tuomioja 1999.)

Tämänhetkisessä verkostoituneessa yhteiskunnassa on samoja piirteitä kuin vanhassa osuustoimintaliikkeessä. Osuuskuntamalli edustaa kestäväää yrityskulttuuria, joka on pystynyt, ja pystyy elämään paikallisuuden ja maailmantalouden välissä. Taloudelliset ja eettiset arvot viisaasti yhdistävälle osuustoiminnalle näyttää nyt siis olevan taas elintila - se on ajankohtaisempaa kuin koskaan.

Osuuskunta on osoittautunut verkostoituvaan yhteiskuntaan hyvin soveltuvaksi yritysmuodoksi ja moderniksi tavaksi harjoittaa liiketoimintaa ja myös työllistää itse itsensä omaehtoisesti. Henkilöstön omistamat, usein työtä vuokraavat työosuuskunnat toimivat myös harmaata taloutta vastaan, kun niiden avulla lyhytaikaisiakin työsuhteita saadaan virallisen talouden piiriin. Monet maahanmuuttajat ja eri marginaaliryhmät ovat löytäneet jalansijaa suomalaisessa yhteiskunnassa osuuskuntien jäsenyyden ja niiden kautta leviävän työn avulla. (Asunta 2004, 2)

Osuustoiminnallisen yrittäjyyden voimistumisen ja kasvun esteinä ovat edelleenkin esimerkiksi tiedon puute ja ilmeinen ristiriita vanhahtavalta kalskahtavan maineen ja nykyaikaisen liiketoiminnan välillä. Euroopan komissio on korostanutkin tiedonannossaan ”Osuuskuntien edistämisestä Euroopassa” osuustoiminnallisen yrittämisen kehittämisen ja edistämisen tärkeyttä. Komissio kehottaa jäsenvaltioita muun muassa lisäämään osuustoiminnan tuntemusta ja selvittämään ja varmistamaan tuki- ja neuvontapalveluiden tarjonnan osuustoimintayrityksille. YK on samoilla linjoilla julistettuaan vuoden 2012 osuustoiminnan kansainväliseksi vuodeksi.

Osuuskuntia on arvioitava samalla tavoin kuin muitakin yrittämisen muotoja, lisäarvona ovat osuustoiminnan kaksoisluonteeseen liittyvät erityispiirteet ja sivumerkitykset. Pelkän aatteen tai ideologian varassa ei mikään yritys pysy pitkään toimintakykyisenä ja markkinoilla: osuuskunnan on perustuttava terveellä tavalla talouden realiteettien ja toimintatapojen hallintaan.

Erityisesti uusosuustoiminnan synnyttämät sadat pienet osuuskunnat ovat menestyessään samalla merkki yrittämisen mielekkyydestä ja välittävät näin myönteisen signaalin yhteiskuntaan jossa suhtautuminen yrittäjyyteen on edelleen - juhlapuheista ja vetoimuksista huolimatta - hyvin kaksijakoista ja usein varauksellistakin.

Yhteisötalouden hyvinvointipoliittisen merkityksen muotoutumista suomalaisessa hyvinvointipoliitikassa on vielä vaikeaa ennustaa. Joka tapauksessa monissa Euroopan unionin suurista jäsenmaista (esim. Saksassa) se on jo eräs päävaihtoehtoista hyvinvointipolitiikan ja talouden sekä ylipäätään talouden ja sosiaalisen yhteen liittämiseksi, jota on sanottu yhdeksi Euroopan unionin suurista tavoitteista.

Evoluutionäkemyksen mukaan yhteisötalouden toimijoilla on ollut taipumus noudattaa tiettyjä kehityskulkuja varsin aatteellisesta alkuvaiheestaan aina jäykistyneeseen jähdyttelyvaiheeseensa saakka. Ongelma on se, että kehityskulku voi johtaa jopa siihen, että yhteisötalouden yritys vähitellen päättyy yritysmuodon muuttamiseen voittoa tavoittelevaksi yritykseksi. Tämä vaara on suomalaisillakin yhteisötalouden toimijoilla.

Taulukko 5. Yhteisötalouden yritysten elinkaarimalli

VAIHEET	IDEOLOGINEN ILMAPIIRI
1. Luomisvaihe Toiminnan perusteiden ja tavoitteiden hakeminen	Karismaattinen, autenttinen alojen välinen solidaarisuus
2) Yrityksen identiteetin luomisvaihe Toiminnan ydin muotoutuu, pääosin ulkoisten konfliktien kautta	Kuten yllä
3) Vakiintumisen vaihe Aktiivisen toiminnan aika	Kuten yllä
4) Piilevän monenkeskisyyden vaihe Alkuperäisen ytimen ”toimintaa yhtenäistävät” aloitteet epäonnistuvat usein	byrokratisoituminen, ideologinen haaleneminen, pakotettu alojen välinen solidaarisuus
5) Sisäisten eturistiriitojen vaihe Ytimen ja aluejohtajien välillä, myös alueiden välillä	Kuten yllä
6) Avoimen monenkeskisyyden vaihe Ydin on vaarassa päätyä voimakkaan pääorganisaation aputoiminnoksi; mahdollisuus valtakunnalliseen tai osittaiseen fuusioitumiseen (mikäli useimmat toimijat ovat taloudellisesti heikkoja)	Kaupallinen logiikka dominoi, yhteenliittouman osapuolet näkevät itsensä liikekumppaneina
7) Yhtenäisen hierakkisen rakenteen tai muutamien alueellisten kokonaisuuksien löyhän yhteistyön muodostuminen	

Lähde: Schediwy 2001, 109; Laurinkari 2007, 194.

Esimerkiksi Israelin Kibbutz-liikettä tarkastelevissa tutkimuksissa on löydetty merkkejä edellä kuvatusta jäähdyttelyvaiheesta. Nämä tutkimukset osoittavat myös alkavaa sopeutumisprosessia ideologisesti voimakkaasti motivoituneesta yhteisötalousmuodosta kohti yksityisluonteista organisatorakennetta.

Voittoa tavoittelevat yritykset ovat tunkeutumassa monille aloille, joiden tehtävistä aiemmin suoriuduttiin perhepiirissä. Esimerkiksi kotiäidit valmistivat ennen ruoan kotona, mutta nykyisin ruokaillaan yhä useammin ravintoloissa tai ostetaan pakasteita ja valmisruokia. Lapsia opetettiin uimaan ja hiihtämään perheyhteisöissä, mutta nykyisin heistä huolehtivat ammattiopettajat. Kansanjuhlia organisoivat nykyisin ammattimaiset tapahtumien järjestäjät tiimeineen. Järjestetään jopa kursseja, joilla äideille opetetaan vauvojensa imettämistä (taitoa, jota ennen pidettiin itsestään selvänä). (Laurinkari 2007.)

Sosiologi Manfred Prisching on (2003) esittänyt lukuisia esimerkkejä toimintojen markkinoistumisesta. Hän näkee markkinamekanismien ennen pitkää tavoittavan kilpailijansa sosiaalisten toimintojen eli toimivallan, moraalin ja kaupankäynnin sääntelyn aloilla. Hän kuitenkin muistuttaa, ettei paras koordinointimetodi aina voita. Esimerkkinä siitä mainittakoon, että itsevaltiuden aikakaudella myytiin julkisten palvelujen järjestämisoikeudet eniten tarjoaville (tapa, joka osoittautui aikoinaan toimivaksi).

Tämä relativistinen historianäkemys vaikuttaisi avaavan väyliä mahdollisille kaupallistumisen vastaisille suuntauksille. Kuitenkin Prisching (2003) myöntää, etteivät markkinat ole koskaan aiemmin toimineet yhtä hyvin kuin nykyisin. Tämä näkemys koskee myös yhteisötaloutta. Sen toimijoiden onkin nyt pystyttävä vastaamaan markkinoiden haasteisiin, vaikka alkuperäinen toiminnan tarkoitus koskee moraalin, solidaarisuuden ja altruismin alueita. Näillä alueilla ei kohdata pinnallista kulutuskäyttäytymistä, vaan henkilökohtaista sitoutumista aina uhrautumiseen saakka. (Laurinkari 2007, 194-195.)

Yhteisötalous voidaan nähdä tekijänä, joka usein korjaa markkinoiden puutteita ja vääristymiä. Yhteisötalous paikkaa puutteita alueilla, joita pelkkä taloudellisen voiton tavoittelu ei ainakaan vielä koe kiinnostaviksi. Toiminnallaan esim. luotto-osuuskunnat, kuluttajaosuuskunnat, mutta myös hyväntekeväisyysjärjestöt ja keskinäiset yhtiöt ovat avanneet väyliä hyvinkin erilaisten ihmisryhmien hyvinvoinnille ja rationaaliselle markkinakäyttäytymiselle. Nämä ryhmät eivät aiemmin ole pystyneet osallistumaan markkinoille.

Yhteisötaloudelliset yritykset ovat tosin voineet menettää osan käyttövoimastaan muutosprosessin aikana ja muuttua entistä enemmän kilpailijoidensa kaltaisiksi. Samalla ne ovat myös voineet tulla lisääntyvän kilpailun edessä, vaikka ne itsekin ovat olleet sitä luomassa. Kuitenkin yhteisötaloudellisten yritysten väliaikainenkin rooli on ollut elintärkeä. (Laurinkari 2007.)

Neljännesvuosisata sitten puhuttiin jälkimaterialistisen aikakauden tulemisesta, eikä sen tuleminen vieläkään, kulutushysterian kiihkeimpinä aikoina, ole kokonaan poissuljettu. Nykyisin uskonnollinen fanatismi ja traagiset kansainväliset konfliktit osoittavat, ettei arvoja voida ostaa markkinoilta. Yhteisötalous ja kolmas sektori yhdistetään erityisesti vaikeisiin aikoihin. Charles Gide oli aikanaan oikeassa osoittaessaan, että kolmannella sektorilla on taipumus syntyä aina yhä uudelleen ja uudelleen. (Laurinkari 2007, 195-196.)

Kirjallisuus

Asunta, Hanna-Leena (2004): Osuustoiminnan uusi nousu. Julkaisussa Grön-berg (toim.): *Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys*. Stakes. Vammala.

Defourny, Jacques - Develtere, Patrick: (1999) The Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector. Defourny, Jacques, Develtere, Patrick and Fonteneau, B.: *L'économie Sociale au Nord et au Sud*. De Boeck.

Gautier, Jean (2009): The Main Governance Characteristics of Worker Cooperatives in the Light of the Social Enterprise Phenomenon. Roelants, Bruno (ed.): *Cooperatives and Social Enterprises – Governance and Normative Framework*. CECOP. Brussels.

Hokkanen, Joni - Kettunen, Aija - Piirainen, Keijo (2005): *Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen. Syitä ja seurauksia*. Julkaisu 2005:13. Helsinki: Oikeusministeriö. Helsinki.

Immonen, Niina (2006): *Yhteisötalous Suomessa. Sisäpiirin slangia vai uutta yhteistyön taloutta*. Tampere: Tampereen seudun osuustoiminnan kehittämissyhistys. Tampere.

Julkunen, Raija (2001): *Suunnanmuutos.1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere; Vastapaino.

Laurinkari, Juhani (2004): *Osuustoiminta. Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi*. Pellervo ry. Kuopio.

Kankaala, Kari (2007): Sosiaalinen yritys ratkaisuna. Työllisyyspoliittinen verkkolehti. 4/2007.

Köppä, Tapani (2007): Yhteistyö ja yhdistelmä –organisaatiot maaseudun mahdollisuutena. Teoksessa: Laurinkari, Juhani (toim.): *Yhteisötalous – johdatus perusteisiin*. Palmenia. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2006): *Peruskoulun lisäopetus ja jatko-ohjaustyö. Täyttymättömiä toiveita vai avautuvia mahdollisuuksia*. Opetushallitus. Helsinki.

Laurinkari, Juhani – Niemelä, Pauli (toim.) (1999): *Elämänhallinta ja syrjäytyminen Suomussalmella*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Julkaisuja 1999:28. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2007): Kansalaisjärjestöjen muuttuva rooli ja asema suomalaisessa yhteiskunnassa. Esitelmä Kaprakassa 2006.

Laurinkari, Juhani (toim.) (2007): *Yhteisötalous. Johdatus perusteisiin*. Palmenia. Helsinki.

Laurinkari, Juhani (2010): Talous ja sosiaalipolitiikka. Julkaisussa Niemelä Pauli (toim.): *Hyvinvointipolitiikka*. WSOY. Helsinki 68 - 89.

Laurinkari, Juhani - Laukkanen, Tuula - Miettinen, Antti – Pusa, Olli (1997): *Vaihtoehdoksi osuuskunta - yhteisö kunnan palvelutuotannossa*. Kunnallisuuden Kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu n:o 11. Vammala.

Manninen, Maarit (2005): *Säätiöt Suomessa*. Cupore, julkaisuja n:o 7. Helsinki.

Merenmies, Jaana - Pättiniemi, Pekka (2010): Yhteisötalous ja yhteiskunnalliset yritykset. Teoksessa Hiilamo, Heikki ja Saari, Juho (toim.) *Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka*. DIAK. Tutkimuksia A. Helsinki.

Möttölä, Sakari - Niemelä, Jorma (2005): *Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot*. PK-kustannus. Jyväskylä.

Pihlaja, Ritva (2010): *Kolmas sektori maaseutukunnissa*. Helsingin yliopisto. Ruralia –instituutti. Mikkeli.

Poutanen, Veli-Matti (2007): Sosiaalitaloudesta yhteisötalouteen. Julkaisussa Laurinkari, Juhani (toim.) *Yhteisötalous. Johdatus perusteisiin*. Palmenia. 67-89.

Prisching, Manfred (toim.) (2003): *Modelle der Gegenwartsgesellschaft*. Passagen. Wien.

Pättiniemi, Pekka (2006): Sosiaalisten yritysten sosiaalisuus? Julkaisussa Niemelä, Pauli - Pursiainen, Terho (toim.): *Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena*. Juhlakirja professori Juhani Laurinkarin täyttäessä 60 vuotta 8.10.2006. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia n:o 62. Kuopio. 208 – 214.

Pättiniemi, Pekka (2007): Yhteisötalous Suomessa. Julkaisussa Laurinkari, Juhani (toim.) *Yhteisötalous. Johdatus perusteisiin*. Gaudeamus. Helsinki. 93-120.

Pöyhönen, Eveliina - Karhu, Kari (toim.) (2008): *Sosiaaliset yritykset ja hyvinvointipalvelut*. HOT. Stakes. Helsinki.

Pöyhönen, Eveliina (2008): Yhteisötalous - sosiaalinen yritystoiminta - näkökulmia eurooppalaisiin malleihin. Julkaisussa Pöyhönen, Eveliina - Karhu, Kari (toim.) (2008) *Sosiaaliset yritykset ja hyvinvointipalvelut*. HOT. Stakes. Helsinki. 69-74.

Riihinen, Olavi (2007): Arvot ja hyvinvointipolitiikka. Alustus Järjestöjohdon sosiaali- ja terveyspolitiikan kehittämisfoorumissa Heinolassa 7.2.2007.

Tuomioja, Erkki (1999): Puhe Pellervo Seuran 100-vuotisjuhlassa 2.10.1999.

Wendt, Wolf, Rainer (2002): *Sozialwirtschaftslehre*. Nomos. Baden Baden.